Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн сайд,
Монголбанкны Ерөнхийлөгчийн 2021 оны 09
сарын 17 өдрийн А-241, А-256 дугаар хамтарсан
тушаалын хоёрдугаар хавсралт

Монгол Улсын Бичил, жижиг, дунд үйлдвэрлэл, үйлчилгээ эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх дунд хугацааны төлөвлөгөөний удирдамж

Өмнөх үг

Монгол Улсын санхүүгийн тогтвортой байдлыг хангах, санхүүгийн зах зээлийг хөгжүүлэх зорилтын хүрээнд иргэдийн санхүүгийн зах зээлд ухаалгаар оролцох оролцоог нэмэгдүүлэх, бүтээгдэхүүний хүртээмжийг дээшлүүлэх зорилгоор Монголбанк, Сангийн яам, Санхүүгийн Зохицуулах Хороо, БСШУЯ хамтран "Олон нийтийн санхүүгийн суурь мэдлэгийг дээшлүүлэх дунд хугацааны хөтөлбөр"-ийг Дэлхийн банкны техникийн туслалцааны хүрээнд 2016 оноос хойш хэрэгжүүлж байна.

Хөтөлбөрийг 1) сургуулийн насныханд, 2) залуу үед, 3) хөдөө орон нутгийн иргэдэд, 4) цахим хуудас, олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслээр санхүүгийн мэдлэг олгох гэсэн тэргүүлэх 4 чиглэлээр хэрэгжүүлж, чиглэл тус бүрээр холбогдох төрийн болон мэргэжлийн байгууллагуудтай хамтран ажиллаж байна.

Тус хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх хүрээнд дараагийн шатны арга хэмжээ болох "Бичил, жижиг, дунд үйлдвэрлэл, үйлчилгээ эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх дунд хугацааны төлөвлөгөө"-г боловсрууллаа. Төлөвлөгөө нь санхүүгийн хэрэглэгчийн хууль ёсны эрх ашгийг хамгаалах, хувийн болон бизнесийн санхүүгээ зөв удирдахад дэмжлэг болох ач холбогдолтой бөгөөд Монголбанк, Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яам чиглүүлж, Санхүүгийн зохицуулах хороо, Жижиг, дунд үйлдвэрийн газар, Нийслэлийн жижиг дунд үйлдвэр үйлчилгээг дэмжих төв, Насан туршийн боловсролын үндэсний төв, Зээлийн батлан даалтын сан, Хадгаламжийн даатгалын корпораци, Монголын үндэсний худалдаа, аж үйлдвэрийн танхим болон Монголын банкны холбоо гэсэн оролцогч талуудыг багтаасан ажлын хэсгийн оролцоотой хэрэгжүүлнэ.

Дунд хугацааны төлөвлөгөөний зорилго нь бичил, жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх чиглэлээр хэрэгжүүлж буй үйл ажиллагааны давхардлыг арилгаж харилцан уялдааг хангах, үр дүнг нэмэгдүүлэх замаар эдийн засаг болон санхүүгийн салбарын тогтвортой байдал, хөгжилд хувь нэмэр оруулах юм.

Агуулга

1 БИЧИЛ, ЖИЖИГ, ДУНД ҮЙЛДВЭРЛЭЛ, ҮЙЛЧИЛГЭЭ (БЖДҮ) ЭРХЛЭГЧДИЙН САНХҮҮГИЙН МЭДЛЭГИЙГ ДЭЭШЛҮҮЛЭХ ТӨЛӨВЛӨГӨӨГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮНДЭСЛЭЛ 1

1.1 Төлөвлөгөөний танилцуулга 1

1.2 БЖДҮ-үүдэд чиглэсэн төлөвлөгөө хэрэгжүүлэх хэрэгцээ, шаардлага 1

1.3 БЖДҮ-үүдэд чиглэсэн төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх хэрэгцээ, шаардлага, дэлхий нийтийн чиг хандлага 2

1.4 БЖДҮ-ийн санхүүгийн мэдлэгийн тодорхойлолт 2

1.5 Төлөвлөгөөний үр өгөөж 3

1.6 Алсын хараа, зорилт 3

1.7 Хэрэгжүүлэхэд баримтлах зарчим 3

1.8 Тэргүүлэх чиглэл (зорилтот бүлэг) 4

1.9 БЖДҮ эрхлэгчдэд санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх сэдвүүд: 4

2 БҮТЭЦ, ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТ, ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ХУГАЦАА, ТАЙЛАГНАЛ 6

2.1 Бүтэц, зохион байгуулалт, үнэлгээ 6

2.2 Хэрэгжүүлэх хугацаа 6

2.3 Тайлан 7

2.4 Хэрэгжүүлэх үндсэн суваг 7

2.5 Хүлээж буй үр дүн 7

2.6 Санхүүжилт 7

2.6.1 Санхүүжилтийн эх сурвалж 7

2.6.2 Зарчим 7

2.7 Хяналт, шинжилгээ, үнэлгээ 8

3 ТӨЛӨВЛӨГӨӨГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА 9

3.1 Үндсэн үйл ажиллагаа 10

3.2 Тэргүүлэх чиглэл 1: Хувиараа бизнес эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх 10

3.2.1 Үндэслэл 10

3.2.2 Үйл ажиллагаа 10

3.3 Тэргүүлэх чиглэл 2: Бичил, жижиг бизнес эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх 11

3.3.1 Үндэслэл 11

3.3.2 Үйл ажиллагаа 11

3.4 Тэргүүлэх чиглэл 3: Жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх 12

3.4.1 Үндэслэл 12

3.4.2 Үйл ажиллагаа 12

3.5 Тэргүүлэх чиглэл 4: Дунд бизнес эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх 12

3.5.1 Үндэслэл 12

3.5.2 Үйл ажиллагаа 13

4 ХЭРЭГЖИЛТ 14

4.1 Сэдвийн задаргаа 14

4.1.1 Нэгдүгээр үе шат: 14

4.1.2 Хоёрдугаар үе шат: 14

4.2 OECD/INFE-ийн шалгуураар тодорхойлсон санхүүгийн мэдлэгийн үндсэн чадварууд 15

Товчлол

МБ	Монголбанк
ХХААХҮЯ	Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрлэлийн яам
ЖДҮГ	Жижиг, дунд үйлдвэрийн газар
СЗХ	Монгол Улсын Санхүүгийн зохицуулах хороо
СБ	Санхүүгийн боловсрол
БЖҮ	Бичил, жижиг үйлдвэрлэл, үйлчилгээ
БЖДҮ	Бичил, жижиг, дунд үйлдвэрлэл, үйлчилгээ
ЖДҮ	Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, үйлчилгээ
ТББ	Төрийн бус байгууллага
ДНБ	Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн
МҮХАҮТ	Монголын үндэсний худалдаа, аж үйлдвэрийн танхим
ЕСБХБ	Европын сэргээн босголт, хөгжлийн банк
ЕХ	Европын Холбоо
ILO	Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллага
INFE	Олон улсын санхүүгийн боловсролын сүлжээ
KOICA	Солонгосын олон улсын хамтын ажиллагааны байгууллага
OECD	Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллага

1 Бичил, жижиг, дунд үйлдвэрлэл, үйлчилгээ (БЖДҮ) эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх үндэслэл

Олон нийтийн санхүүгийн суурь мэдлэгийг дээшлүүлэх үндэсний хөтөлбөрийн хүрээнд хэрэгжүүлэх БЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх дунд хугацааны төлөвлөгөө нь оролцогч талуудын үйл ажиллагааны уялдааг хангах, ажлын давхардлыг арилгах, нэн тэргүүнд хийх шаардлагатай арга хэмжээнүүдэд төвлөрч ажиллахад туслах дараах ач холбогдолтой. Төлөвлөгөөг хэрэгжүүлснээр хувиараа бизнес эрхлэгч, бичил, жижиг, дунд бизнесийн эрхлэгчдийн хувийн болон бизнесийн санхүүгийн сахилга бат сайжирч, бизнесийнхээ санхүү, хөрөнгө оруулалттай холбоотой шийдвэр гаргах чадвар нь нэмэгдсэнээр орлогоо нэмэгдүүлж, шинэ ажлын байр бий болгоно. Энэ нь санхүүгийн салбарын хөгжлийг хурдасгаж, Монгол Улсын эдийн засаг, санхүүгийн салбарын урт хугацааны, тогтвортой хөгжлийг хангахад хувь нэмэр оруулах юм.

1.1 Төлөвлөгөөний танилцуулга

БЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх дунд хугацааны төлөвлөгөөг Монголбанк, Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яам хамтран баталж, хамтран хэрэгжүүлэгч Санхүүгийн зохицуулах хороо, Жижиг, дунд үйлдвэрийн газар, Насан туршийн боловсролын үндэсний төв, Зээлийн батлан даалтын сан, Монголын банкны холбоо, Хадгаламжийн даатгалын корпораци, Монголын үндэсний худалдаа, аж үйлдвэрийн танхим болон бизнес эрхлэгчдийг дэмждэг төрийн бус байгууллагуудыг удирдлага, зохион байгуулалтаар хангана.

Төлөвлөгөөний зорилго, зорилт болон төлөвлөгөөг олон улсын сайн туршлага, сүүлийн үеийн чиг хандлага, Монгол Улсын өвөрмөц онцлог, БЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийн өнөөгийн түвшинд тулгуурлан боловсруулсан.

1.2 БЖДҮ-үүдэд чиглэсэн төлөвлөгөө хэрэгжүүлэх хэрэгцээ, шаардлага

Тус баримт бичгийг боловсруулах эхний үе шатанд Монголбанкнаас БЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийн өнөөгийн түвшинг тодорхойлох зорилгоор 2020 онд 300 гаруй БЖДҮ эрхлэгчдээс түүвэр судалгаа авсан. Судалгааны үр дүнгээс харахад Монгол Улсад БЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх чиглэлээр хийх ажлууд нэн шаардлагатайг бизнес эрхлэгчид өөрсдөө дүгнэсэн байна. Нөгөөтээгүүр, Шпаркассэ банкны олон улсын сан болон IPC-ийн мэргэжилтнүүдээс бүрдсэн зөвлөх багийн 2020 онд гүйцэтгэсэн судалгаанаас харахад БЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх чиглэлээр хэд хэдэн байгууллага төслүүдийг хэрэгжүүлсэн буюу хэрэгжүүлж буй болович тэдгээр нь харилцан уялдаагүй явж иржээ. Түүнчлэн тус зөвлөх баг сургалт явуулахад нэн тэргүүнд хэрэгцээтэй сэдэв, тохиромжтой суваг болон аргуудыг тодорхойлох зорилгоор Улаанбаатар хот болон орон нутагт үйл ажиллагаа явуулж буй 100 гаруй бичил, жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдээс судалгаа авсан. Судалгаанд оролцогчид хамгийн шаардлагатай сэдвээр бизнесийн төлөвлөлт, хувь хүний болон байгууллагын төсөв, эрсдэлийн удирдлага, цахим худалдаа зэрэг сэдвүүдийг нэрлэсэн.[1] Судалгаанд оролцогчдын зүгээс өмнө нь дурдсан чиглэлээр нэг буюу түүнээс дээш сургалтад хамрагдсан болович дахин сургалтад хамрагдах хүсэлтэй байсан. Үндсэн шалтгаан нь өмнөх сургалтууд ерөнхий, хэт онолын, бусад сургалттай уялдаагүй, практик ач холбогдолгүй байсан гэсэн гэдгийг онцолсон. Энэ нь Монгол Улсад БЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх чиглэлээр авч хэрэгжүүлж буй арга хэмжээнүүдийн үр ашиг, үр дүнтэй байдлыг нэмэгдүүлэх шаардлага байгааг харуулж байна.

[1] COVID-19 болон түүний Монголын эдийн засагт үзүүлж буй нөлөө нь эрсдэлийг ойлгох, удирдах мэдлэгээ дээшлүүлэх, нүүр тулж харилцахгүйгээр бизнесээ үргэлжлүүлэхийн тулд цахим худалдааг нэвтрүүлэх сонирхлыг нэмэгдүүлсэн.

1.3 БЖДҮ-үүдэд чиглэсэн төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх хэрэгцээ, шаардлага, дэлхий нийтийн чиг хандлага

Улс орнуудын хувьд иргэдийнхээ санхүүгийн боловсролын асуудалд анхааран, улам бүр ач холбогдол өгч бодлогын хэмжээнд авч үзэж байгаа бөгөөд 2013 онд хөгжсөн болон хөгжиж буй 45 орон олон нийтийн санхүүгийн боловсролын хөтөлбөр, бодлогыг боловсруулан хэрэгжүүлж байсан бол 2021 оны 7 сарын байдлаар 125 орон болжээ. БЖДҮҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх асуудлыг ихэнх улс орнуудын хувьд санхүүгийн боловсролын нэгдсэн бодлогын баримт бичигтээ тусгасан байдаг. Баримт бичгийн зорилго, зорилт, хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа нь тухайн орны санхүүгийн зах зээлийн хөгжлийн түвшин, бизнес эрхлэгчдийн хэрэгцээ шаардлага зэргээс хамаардаг.

Санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлснээр эдийн засаг, санхүүгийн тогтвортой хөгжлийн урьдчилсан нөхцөл болохоос гадна олон улс болон тухайн улсын санхүүгийн тогтвортой байдлыг хадгалах нэг нөхцөл болдог. Санхүүгийн тогтолцооны тогтвортой байдал нь хувь хүмүүсийн түвшинд шийдвэр гаргалттай шууд хамааралтай байдаг ба энэ нь цаашлаад эдийн засгийн өсөлт, тогтвортой хөгжилд хөтөлж байдаг. Дэлхий даяар санхүүгийн мэдлэгийн түвшин дээшлэх нь улс орнуудын хоорондох нийгэм-эдийн засгийн ялгаа, тэгш бус байдлыг багасгахад хувь нэмэр оруулдаг.

Тиймээс Монгол Улсын эдийн засгийн оролцогчид, ялангуяа хувиараа бизнес эрхлэгч, БЖДҮҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх нь хувийн бизнес болон санхүүгийн салбарыг хөгжүүлэхэд чухал үүрэгтэй юм.

Монгол Улсын эдийн засаг уул уурхайн салбарын экспортоос ихээхэн хамааралтай хэвээр байна. БЖДҮҮ-ийн салбар нь дотоодын нийт бүтээгдэхүүний ¼-ийг бүтээж, нийт ажлын байрны 50 гаруй хувийг бүрдүүлж байна.[2] Энэ нь эдийн засгийг солонгоруулж, байгалийн баялгийн экспортоос хамаарах хамаарлыг багасгах, санхүүгийн салбарыг бэхжүүлэх чухал шаардлагыг бий болгож байна.

Бизнес эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэг дээшилснээр бизнесийн болон санхүүгийн шийдвэр гаргалт сайжирч, хөгжих боломжийг ахиулж, бизнесийн тогтвортой байдлыг бүрдүүлнэ. Улмаар тэдний санхүүгийн шийдвэр гаргалт сайжирч, өөрийн хэрэгцээнд нийцсэн санхүүгийн байгууллагын бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг сонгох, санхүүгийн ямар хэрэгслийг хэрхэн ашиглахаа илүү мэддэг болох, ингэснээр санхүүгийн салбарт нийтэд нь эерэг нөлөөг бий болгох юм.

1.4 БЖДҮ-ийн санхүүгийн мэдлэгийн тодорхойлолт

БЖДҮ эрхлэгч гэдэгт Монгол Улсын Жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээг дэмжих тухай хуулийн 5 дугаар зүйлд заасан этгээдүүдийг хамаатуулна. Харин санхүүгийн мэдлэг гэдэг нь “Олон нийтийн санхүүгийн суурь мэдлэгийг дээшлүүлэх дунд хугацааны хөтөлбөр”-т *‘иргэн тухайн эдийн засаг, нийгмийн нөхцөл байдалд тохируулан өөрийн санхүүг зөв удирдах мэдлэг, чадвар болон итгэл үнэмшилтэй байхыг хэлнэ’* гэж тодорхойлсон.[3] *Мэдлэг* нь өөрийн хувийн санхүүгээ мэдэх, ойлгох, *чадвар* нь өөрийн хувийн санхүүгээ удирдах мэдлэгээ ашиглах чадвар, *итгэл үнэмшил* нь санхүүгийн зөв шийдвэр гаргах чадвартаа итгэхийг хэлнэ. Энэхүү тодорхойлолтод санхүүгийн мэдлэгийг бизнес эрхлэгчийн талаас бус, хувь хүн, өрхийн санхүүгийн талаас илүү анхаарсан байдаг.

БЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх тус төлөвлөгөөний хүрээнд дээрх тодорхойлолтыг дэлгэрүүлж, дараах байдлаар тайлбарлана. ***БЖДҮ эрхлэгчдийн***

[2] OECD. Eurasia Peer Review Note Enhancing Access to Finance for Micro, Small and Medium-sized Enterprises in Mongolia. 24 November, 2016. p. 11.

[3] “Олон нийтийн санхүүгийн суурь мэдлэгийг дээшлүүлэх дунд хугацааны хөтөлбөр” 2016 – 2021. Хуудас 7.

санхүүгийн мэдлэг гэдэг нь бизнес эхлүүлэх, явуулах, тогтвортой байдал, өсөлтийг хангах үр дүнтэй санхүүгийн шийдвэрүүд гаргадаг болохын тулд бизнес эрхлэгч, бичил, жижиг, дунд бизнесийн эрхлэгчдийн эзэмшсэн байвал зохих ойлголт, мэдлэг, чадвар, хандлага болон зан төлөвийн хослолыг хэлнэ.

Хувийн санхүүгээ удирдах чадвар болон бизнес эрхлэгчийн санхүүгийн удирдлагын ур чадвар нь харилцан эерэг хамааралтай бөгөөд хувийн санхүүгээ удирдах чадвар сайжирснаар бизнесийн санхүүгээ удирдах чадвар сайжирч байдаг. Тиймээс хувь хүмүүс болон өөрийн бизнесээ эхлүүлэхээр төлөвлөж буй хувь хүмүүсийн талаар авах арга хэмжээг БЖДҮ-ийн талаар авах арга хэмжээнүүдээс тусад нь авч үзэж болохгүй юм.

1.5 Төлөвлөгөөний үр өгөөж

БЖДҮҮЭ-дийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх нь эдийн засгийг сэргээх, ажил эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх, ядуурлыг бууруулах, цаашлаад санхүүгийн салбарыг хөгжүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэнэ. Иймд төлөвлөгөөнд оролцогч талууд харилцан уялдаа, зохицуулалт сайтай байснаар хэд хэдэн хэлбэрээр хувь нэмрээ оруулна. Үүнд:

- Банкны баталгааны схем, зөвлөх үйлчилгээ, зээл, тусламж, дэмжлэгийн хөтөлбөрүүдийн талаар мэдлэг, мэдээллийг түгээхэд энэхүү төлөвлөгөөг ашиглах;
- Одоо хэрэгжиж буй төслүүдийг эрчимжүүлэх чиглэлээр төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх;
- Төрийн байгууллагууд, оролцогч талуудын дэд бүтцийг ашиглан хөдөө, орон нутагт хүрч ажиллах, хамтран сургалт зохион байгуулах.

1.6 Алсын хараа, зорилт

Төлөвлөгөөний **алсын хараа** нь бизнесийн санхүүгийн үйл ажиллагаагаа үр дүнтэй удирдах, бизнесийн өсөлтийг бий болгох, цаашлаад бизнесийн тогтвортой байдлаа хангахад хэрэгцээтэй мэдлэгийг байнга хүртэх боломжоор Монгол Улсын хувиараа бизнес эрхлэгчид, бичил, жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийг хангах юм.

Төлөвлөгөөний үндсэн **зорилтууд** нь:

- Бичил, жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийн бизнесийн санхүүгээ удирдах чадварыг дээшлүүлэх.
- Бичил, жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийг санхүүгийн залилах гэмт хэргээс өөрсдийгөө хамгаалж, сэргийлэх чадварыг дээшлүүлэх.
- Бичил, жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийн санхүүгийн зөв шийдвэр гаргах чадварыг дээшлүүлэх.

1.7 Хэрэгжүүлэхэд баримтлах зарчим

Энэхүү төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх явцад дараах зарчмуудыг баримталбал зохино. Үүнд:

- Үр нөлөөг нэмэгдүүлэх үүднээс төлөвлөгөөний оролцогч талуудын хамтын ажиллагаа, зохицуулалт, мэдээлэл солилцоог хангах;
- Санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх арга хэмжээг үр ашигтай, зардлыг бууруулах хэлбэрээр хэрэгжүүлэх;
- Санхүүгийн суурь мэдлэг олгох үндэсний төлөвлөгөөний салшгүй нэг хэсэг байх;
- Эдийн засаг, санхүүгийн салбарын хөгжлийн чиглэлээрх холбогдох бодлого, дүрмүүдэд нийцтэй байх;
- Хүйсийн тэгш байдлыг хангах, аливаа төрлийн ялгаварлан гадуурхалаас ангид байх;
- Олон нийтийн болон төрийн байгууллага, хувийн хэвшлийн оролцоог хангах;
- Олон улсын сайн туршлагыг нэвтрүүлэхэд нээлттэй байх;
- Хэрэгжүүлэх олон арга хэлбэрээс хамгийн үр дүнтэй, үр ашигтайг сонгох, зардал-үр ашгийн харьцааг чухалчлах;
- Сорилт болж болзошгүй эрсдэлт хүчин зүйлсийг тодорхойлж, эрэмбэлэх;

- “Сургалт шаардлагатай” буюу бизнесээ эхлүүлэхээр төлөвлөж буй бизнесийнхээ эхэн үед туслалцаа хүссэн, хил дамнан бизнес эрхлэх гэж байгаа эсвэл шинэ хүндрэлтэй тулгарсан (албан ёсны нийлүүлэгч болохоор ажиллаж байгаа гэх мэт) үеийг ашиглах;
- Өмнөх үйл явц, үйл ажиллагаанд тулгуурлах, илүү сайжруулах;
- Судалгаа, шинжилгээнд тулгуурлаж, эхлэхээс өмнө туршилт явуулах.

1.8 Тэргүүлэх чиглэл (зорилтот бүлэг)

Олон улсын туршлагад БЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэхэд чиглэсэн маш олон төрлийн үйл ажиллагаа байдаг. Гэвч тэдгээрт зарцуулах хөрөнгө хязгаарлагдмал тул дотор нь ач холбогдлоор нь эрэмбэлэх шаардлага гардаг.

Тус төлөвлөгөөний хувьд дараах тэргүүлэх чиглэлүүдийг тодорхойлсон. Үүнд:

1. Хувиараа бизнес эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх үйл ажиллагаа;
2. Бичил болон бизнесийн бүтэц, зохион байгуулалт, загвар, хэмжээ зэргээрээ бичил бизнестэй төстэй жижиг бизнес эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх үйл ажиллагаа;
3. Жижиг бизнес эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх үйл ажиллагаа;
4. Дунд бизнес эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх үйл ажиллагаа;

Тэргүүлэх чиглэлүүдийг тодорхойлохдоо БЖДҮ эрхлэгчдийн хэрэгцээ шаардлагад үндэслэсэн. Юун түрүүнд БЖДҮ эрхлэгчдийн ихэнх нь бичил бизнес буюу үйл ажиллагааны хувьд ганцаараа ажилладаг эсвэл түүний гэр бүл удирдан явуулдаг, цаашлаад цөөн ажилтантай байдаг зэргийг харгалзан үзэж эхний зорилтот чиглэлийг тодорхойлсон. Үүний дараа бүртгэлтэйгээр үйл ажиллагаа явуулж байгаа жижиг бизнесүүдийг хоёр дахь тэргүүлэх чиглэл болгосон. Жижиг бизнес нь бичил эсвэл дунд бизнестэй харьцуулахад маш өргөн хүрээтэй ойлголт болсон бөгөөд зарим жижиг бизнес нь бизнесийн бүтэц, удирдлага, үйл ажиллагааны хувьд бичил бизнестэй илүү төстэй, зарим нь дунд бизнестэй илүү төстэй байдлыг энд харгалзаж үзсэн. Дунд хэмжээтэй бизнесийн хувьд Монгол Улсын БЖДҮ-ийн тоонд маш бага хувийг бүрдүүлдэг боловч Дотоодын нийт бүтээгдэхүүний хэмжээ, ажил эрхлэлт, татвар бүрдүүлэлтэнд харьцангуй өндөр хувь нэмэр оруулдаг тул 3 дахь бүлэг болгосон. Эцэст нь ахисан түвшний мэдлэг, мэдээллийг өгөх зорилгоор 4 дэх бүлгийг тодорхойлсон болно.

1.9 БЖДҮ эрхлэгчдэд санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх сэдвүүд:

Тус төлөвлөгөөний хүрээнд мэдлэг олгох сургалтууд нь дараах үндсэн сэдэвт чиглэх ба хязгаарлагдахгүй. Үүнд:

- Орлого, зарлагаа тооцоолох (нягтлан бодох бүртгэлийн үндэс);
- Төсөв ба төлөвлөгөө, бизнесийн ба төслийн төлөвлөлт;
- Татвар, татварын хөнгөлөлт;
- Эрсдэлийн удирдлага (эрсдэлийг тодорхойлох, үнэлэх, бууруулах);
- Санхүүгийн бүтээгдэхүүнүүдийн талаар ойлголт (зээл, даатгал, зээлийн батлан даалт, банкны баталгаа, гадаад валют, үндэсний валютаар зээл авахын ялгаа гэх мэт);
- Санхүүгийн бүтээгдэхүүн үйлчилгээг сонгох, ашиглахаа хэрхэн шийдэх (зээлийн зардлын тооцоолол гэх мэт);
- Санхүүгийн байгууллагатай хэрхэн харилцах;
- Бизнесийн дэмжлэг, туслалцааны хөтөлбөрүүдийн мэдээлэл (баталгаа, зөвлөх үйлчилгээ, татварын схем);
- Хямралын үеийн эрсдэл, санхүүгийн удирдлага;
- Цахим худалдаа;
- Хөрөнгө оруулалт;

- Маркетинг;
- Цахим төлбөр тооцоо.

Монголын бизнес эрхлэгчид COVID-19 цар тахлаас үүдсэн хямралын шууд нөлөөг бизнес дээрээ мэдэрч, тодорхой бус цаг хугацаатай нүүр тулж буй учраас эрсдэлийн удирдлага болон үйл ажиллагааны тасралтгүй байдлыг хангах төлөвлөлтийг тусдаа сургалт болгох нь зүйтэй гэж үзэж байна. БЖДҮ эрхлэгчдээс авсан судалгааны үр дүнгээс үзэхэд бизнес эрхлэгчид эрсдэл, давагдашгүй хүчин зүйлийн үед хэрхэн ажиллах талаар суралцах шаардлагатай аж.

Иймд "Эрсдэлийн удирдлага, үйл ажиллагааны тасралтгүй байдал" сургалт нь илүү суурь мэдлэгт төвлөрч, санхүүгийн мэдлэг олгох суурь сургалтын хэд хэдэн сэдвийг уялдуулж, практик ач холбогдлыг харгалзан хэрэгжүүлэх юм. Үүнд орлого, зарлагын талаар ойлголт өнгөрсөн болон одоогийн орлого, зарлагаа тооцох, задлан шинжлэхээс гадна ирээдүйн орлого, зарлагаа тооцоолох буюу нягтлан бодох бүртгэл, төсөв гэх мэт ойлголтууд багтана.

Бизнесийн хувьд тогтворгүй орчинд хөрвөх чадвараа хадгалах, ашиг орлогоо удирдах, хямрал эсвэл нөхцөл байдлын гэнэтийн өөрчлөлтийг даван туулахын тулд бизнесийн үйл ажиллагаандаа тохирох өөрчлөлтийг хийх үндэс суурь болно. Энэ сургалт нь мөн бизнесээ урт хугацаанд хөгжүүлэхээр зорьж буй бизнес эрхлэгчийн хувьд чухал ноу-хау учир "стандарт" сургалтын нэг хэсэг болгох боломжтой.

Нөгөөтээгүүр, технологийн хөгжил эрчимжиж буй өнөөгийн нөхцөлд бизнесээ цахим хэлбэрт шилжүүлэх сонирхол нэмэгдэж байгаагийн зэрэгцээ цар тахлын үед бизнесийн моделээ өөрчилж интернет орчинд худалдаалах шаардлага үүсч байгаа нь "Цахим худалдаа" гэсэн тусдаа сэдвийг боловсруулах үндэслэл болсон. "Цахим худалдаа" сэдвийн ноу-хау нь байнга өөрчлөгдөж буй зах зээлд орон зайгаа бий болгох, хадгалах, худалдан авалтын зан төлөвт дасан зохицох, гадаадын, цахим худалдааны бизнесүүдтэй өрсөлдөх ач холбогдолтой. Энэ сэдэв нь санхүүгийн боловсролын үндсэн ойлголт буюу сэдвүүдэд шууд хамаарахгүй боловч энэ талын мэдлэгтэй болох нь улам бүр чухал болж байгаа тул энэ төлөвлөгөөний хүрээнд хийгдэх сургалтын нэг хэсэг болгон оруулсан.

Дээрх хоёр сэдвийг орлого, зарлагаа тооцоолох, бизнесийн болон хөрвөх чадварын суурь төлөвлөлт хийх хэмжээний санхүүгийн суурь боловсролтой БЖДҮ эрхлэгчдэд санал болгох нь зүйтэй.

Түүнчлэн, эмэгтэйчүүдийн эдийн засаг дахь оролцоо нэмэгдэж байгаа тул бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдэд чиглэсэн бусад төсөл, хөтөлбөрүүдтэй хамтран тусгай сургалтын курс, сургалтуудыг санал болгох нь зүйтэй.

Зорилтот бүлгүүдэд ашиглах суурь сургалтын материал нь ижил төстэй байх бөгөөд илүү түвэгтэй ЖДҮ-ийн жишээ авах, бичил болон жижиг бизнест зориулсан ноу-хауг илүү дэлгэрүүлэн танилцуулах (Жишээ нь зээлийн батлан даалт зэрэг арга хэрэгслүүд) гэх мэтээр өөр өөр зорилтот сегментэд зориулан өөрчлөлт оруулах боломжтой.

2 Бүтэц, зохион байгуулалт, хэрэгжүүлэх хугацаа, тайлагнал

2.1 Бүтэц, зохион байгуулалт, үнэлгээ

Монголбанк, ХХААХҮЯ нь Олон нийтийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх үндэсний хөтөлбөрийн хүрээнд БЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн боловсролыг дээшлүүлэх төлөвлөгөөний удирдлага, зохицуулалтаар хангаж ажиллана.

Мэдээллийг цаг тухайд нь солилцох, оролцогч талуудын үр дүнтэй хамтын ажиллагааг хангахын тулд Монголбанк, ХХААХҮЯ, ЖДҮГ-ын удирдлага доор оролцогч талуудаас бүрдсэн ажлын хэсэг нь сургалтын жилийн төлөвлөгөө болон БЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэхтэй холбоотой бусад үйл ажиллагааг батлах, хэрэгжилтийн төлөвлөлтийг сайжруулах, төлөвлөгөө буюу арга хэмжээний хэрэгжилт болон үр дүнг хянах, хэрэгжилтийн явцад суралцсан зүйлс, сайн туршлагад үндэслэн дараагийн төлөвлөлт, хэрэгжилтийг тодорхойлно.

Ажлын хэсгийн гишүүдийг Монгол Улсад БЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх хүсэл сонирхолтой байгууллагуудаас сонгоно. Сонирхлоо илэрхийлсэн байдал, оруулах боломжтой хувь нэмрээс нь хамааран дараах байгууллагуудаас гишүүн сонгох боломжтой. Үүнд: Санхүүгийн зохицуулах хороо, Насан туршийн боловсролын үндэсний төв, Жижиг, дунд үйлдвэрийн газар, Нийслэлийн жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих төв, Зээлийн батлан даалтын сан, Монголын үндэсний худалдаа, аж үйлдвэрийн танхим болон бусад төрийн болон төрийн бус байгууллагууд.

Ажлын хэсгийн хурлаар хэрэгжүүлж буй болон шинээр санаачилж буй үйл ажиллагаа, хэрэгжүүлж дууссан үйл ажиллагааны үр дүн, төлөвлөгөөнд оруулах аливаа өөрчлөлт, хэрэгжилт, дараагийн улирлын төлөвлөгөөний хэрэгжилт зэрэг асуудлыг хэлэлцдэг байна. Оролцогч талууд дараах хэлбэрээр хамтран ажиллана. Үүнд:

- БЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг сайжруулах, санхүүжилт авах боломжийг сайжруулахад чиглэсэн бодлого боловсруулж хэрэгжүүлэх;
- Төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх зорилгоор авах санхүүжилтийн арга хэмжээнүүдийг хянах;
- Судалгаа, шинжилгээ явуулах, техникийн туслалцаа үзүүлэх (сургагч багш эсвэл сургалтын материал, анги танхим гэх мэт);
- Чадамж нэмэгдүүлэх арга хэмжээ, төлөвлөгөөг хамтран зохион байгуулах, төлөвлөх;
- Төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг хамтран хянах, үнэлэх, шаардлагатай өөрчлөлтүүдийг тохиролцох;
- Өгөгдөл болон нөөцийг үр дүнтэй хуваалцах;
- Бусад байгууллагуудыг хөтөлбөрийн оролцогчоор урих, оролцуулах гэх мэт.

2.2 Хэрэгжүүлэх хугацаа

Төлөвлөгөө нь таван жил байх ба 2 үе шаттай байна. 1 дүгээр үе шатанд үндсэн материалуудыг боловсруулж, БЖДҮ эрхлэгчдийн ихэнх хэсгийг эзэлдэг бичил болон жижиг бизнесүүдэд чиглэсэн арга хэмжээг түлхүү хэрэгжүүлнэ. Харин 2 дугаар үе шатанд илүү том хэмжээтэй жижиг болон дунд бизнесүүдэд төвлөрч ажиллана. 1 дүгээр үе шат эхэлсний дараа БЖДҮ эрхлэгчдийг оролцуулсан тусгай сургалтыг БЖДҮ-үүдэд чиглэсэн үндсэн үйл ажиллагаатай зэрэгцэн боловсруулж, зохион байгуулна.

2.3 Тайлан

БЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх төлөвлөгөөний оролцогч талуудын ажлын хэсгийн өмнөөс ХХААХҮЯ-ны Жижиг дунд үйлдвэрийн газар, Монголбанк нь тайланг нэгтгэж, холбогдох газруудад жил тутамд тайланг хүргүүлнэ.

2.4 Хэрэгжүүлэх үндсэн суваг

Тухай бүр түгээх бүх сувгуудыг ашиглана. Судалгаанд оролцогчид нүүр тулсан сургалт болон товхимол, гарын авлагыг илүүд үзсэн боловч нөхцөл байдлаас хамааран дижитал сувгууд, олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслийг мөн ашиглана. Хамтрагч байгууллагууд өөрсдийн цахим хуудас, мэдээллийн сувгуудаар түгээнэ. Үндсэн суваг болох санхүүгийн боловсролын цахим хуудсанд БЖДҮ эрхлэгчдэд зориулсан дэд хуудас нээж, санхүүгийн боловсролтой холбоотой гол асуудлуудыг оруулж байна. Түүнчлэн телевиз, радиогийн нэвтрүүлэг, сонинд хэвлэлд мэдээлэл нийлүүлэх нь олон нийтийн дунд мэдээлэл тараах, хөдөө орон нутагт хүргэхээс гадна БЖДҮ-үүдийг ноу-хауг дамжуулах дижитал сувгуудыг идэвхитэй ашиглахад уриалах боломжтой юм. Танхимын сургалтуудыг Улаанбаатар хотоос гадна оролцогч талуудаас санал болгосон дэд бүтцийг ашиглан хөдөө орон нутгуудад явуулна.

2.5 Хүлээж буй үр дүн

Төлөвлөгөөний хэрэгжилтийн хүрээнд дараах үр дүнг хүлээж байна. Үүнд:

- Төсөв, төлөвлөлт, эрсдэлийн удирдлагын үндэс, санхүүгийн арга хэрэгслүүд, тэдгээрийн онцлог, давуу ба сул талууд гэх мэт үндсэн сэдвүүдээр цаасаар болон татаж авах боломжтой цахим товхимол, гарын авлага зэргийг Монголбанк, ХХААХҮЯ-ны ЖДҮГ болон оролцогч талуудын оролцоотой сүлжээгээр тараана;
- Үндсэн сэдвүүдээр бэлтгэсэн видеог цахим орчинд түгээнэ;
- Хөдөө, орон нутгуудад танхимын сургалтуудыг хийж, байнгын төлөвлөгөө (жил тутам төлөвлөж, хэвлэх) гаргана;
- Сонгосон сэдвүүдээр БЖДҮ эрхлэгчдэд сургалт явуулах эрхтэй 30 ба түүнээс дээш сургагч багш нарыг эхний ээлжинд бэлтгэнэ;
- Хөдөө орон нутагт илүү олон хүнд хүргэх, сургалтын сэдвүүдийг баяжуулах нэмэлт сургагч нарыг тогтмол бэлтгэх эрхтэй, чадвартай мастер сургагч багш нарыг бэлтгэнэ;
- Сургалт болон сургалтын материалуудыг олон нийтэд хүргэх, тодорхой сэдвүүдээр (Зээлийн батлан даалтын сан гэх мэт тодорхой байгууллагын тухай баримтат кино гэх мэт) илүү дэлгэрэнгүй мэдээлэл өгч суурь мэдлэг олгох зорилгоор сурталчилгааны төлөвлөгөө (маркетингийн төлөвлөгөө; жил тутам төлөвлөж, хэрэгжүүлдэг) боловсруулна.

2.6 Санхүүжилт

2.6.1 Санхүүжилтийн эх сурвалж

Төлөвлөгөөний хүрээнд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг оролцогч байгууллагуудын хамтын ажиллагаанд үндэслэж тэдгээрийн төсөв болон олон улсын тусламж, мөн бусад эх үүсвэрүүдээс санхүүжүүлнэ.

2.6.2 Зарчим

Төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхдээ зардал үр ашиг болон үйл ажиллагааны үр дүнтэй байдлыг эрхэмлэнэ.

Тэргүүлэх чиглэлүүдийг өмнөх буюу одоогийн үйл ажиллагаанд тулгуурлан хэрэгжүүлнэ. Монгол банк, ХХААХҮЯ-ны удирдлага доор оролцогч талуудын ажлыг хэсэг байгуулж үйл ажиллагааны харилцан уялдааг хангах замаар аливаа давхардлаас аль болох зайлсхийнэ.

Оролцогч байгууллагууд БЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх төлөвлөлт, зохицуулалт, хяналт, үнэлгээ хийх зорилготой БЖДҮ эрхлэгчийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх ажлын хэсгээр дамжуулан харилцаж, төсөв санхүүжилтийн мэдээлэл солилцоно.

2.7 Хяналт, шинжилгээ, үнэлгээ

Төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх явцад ажлын хэсгээс хяналт, үнэлгээ, тайлан гаргахаас гадна Монголбанк, ХХААХҮЯ-аас нөлөөллийг илүү гүнзгийрүүлэх чиглэлээр хамтарсан хяналтыг тавина. Боломжит төсөв, санхүүжилтийн боломжоос хамааран үнэлгээг гүйцэтгэхдээ Монголбанк, ХХААХҮЯ-ны судалгааны нэгж эсвэл гуравдагч талыг оролцуулж болно.

Төлөвлөгөөний үнэлгээ нь дараах чиглэлд төвлөрнө. Үүнд:

- Зорилтот бүлгүүдэд хүрсэн байдал, санхүүгийн мэдлэг дээшилсэн байдал;
- Төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх явцад гарсан зардлуудыг үр дүнтэй зарцуулсан байдал.

Үнэлгээний үр дүнд тулгуурлан дараагийн үе шат, үйл ажиллагааг тодорхойлох, санхүүжилт хуваарилалтын талаар шийдвэр гаргах, төлөвлөгөөг хэрэгжүүлж буй байгууллагууд дараагийн үйл ажиллагааг сайжруулах боломжтой болно.

Үнэлгээг төлөвлөгөө хэрэгжүүлэх эхний үе шат болон хоёр дахь үе шатны төгсгөлд хийнэ:

1. Төлөвлөгөөг хэрэгжүүлж эхэлсэн эхний хоёр жилд сүүлийн улиралд;
2. Дараагийн стратегийг тодорхойлохын тулд төлөвлөгөө бүрэн хэрэгжиж дуусахаас өмнөх зургаан сарын хугацаанд.

Төлөвлөгөөний зорилт бүрээр, шалгуур үзүүлэлтийг урьдчилан тодорхойлж, тухайн зорилтын биелэлтийг үнэлэхэд ашиглана.

Төлөвлөгөөний үр дүнг нарийн хэмжихэд хүндрэлтэй байдаг учир холбогдох өгөгдлүүдийг цуглуулах, харьцуулахад дараах аргыг ашиглах боломжтой. Үүнд:

Монголбанкнаас БЖДҮ-үүдийн дунд явуулсан санхүүгийн мэдлэгийн түүвэр судалгааг хэрэгжүүлэх үе шат бүрийн төгсгөлд дахин явуулна. Энэ нь гарсан өөрчлөлтийг хянах, дараагийн буюу хоёр дахь үе шатанд хийх сайжруулалтыг төлөвлөх боломж олгоно.

Монголбанк, ХХААХҮЯ болон оролцогч талууд нь мөн БЖДҮ-үүдийн тоо, гүйцэтгэл, санхүүгийн үйлчилгээ авсан байдал, санхүүгийн байгууллагын зээлийн багцын үзүүлэлт болон санхүүгийн ба БЖДҮ-ийн сектороос гарсан аливаа хоёрдогч өгөгдөл, холбогдох судалгаануудыг ашиглан задлан шинжилгээ хийнэ.

Төлөвлөгөөг хэрэгжүүлж эхэлснээс хойш ойролцоогоор хоёр болон таван жилийн дараа нөлөөллийн бие даасан нэмэлт үнэлгээг төвийн болон орон нутгийн засаг захиргааны байгууллага эсвэл гуравдагч талаар хийлгэж болно.

3 Төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа

Тэргүүлэх 4-н чиглэлд хуваан хэрэгжүүлэх арга хэмжээ, материалууд нь нэг нэгэндээ тулгуурласан бөгөөд 2 дугаар үе шатанд хэрэгжүүлэх арга хэмжээнүүд нь 1 дүгээр үе шатны үргэлжлэл болно. Сонирхсон БЖДҮ эрхлэгчид 2 үе шатны материалуудтай танилцах боломжтой.

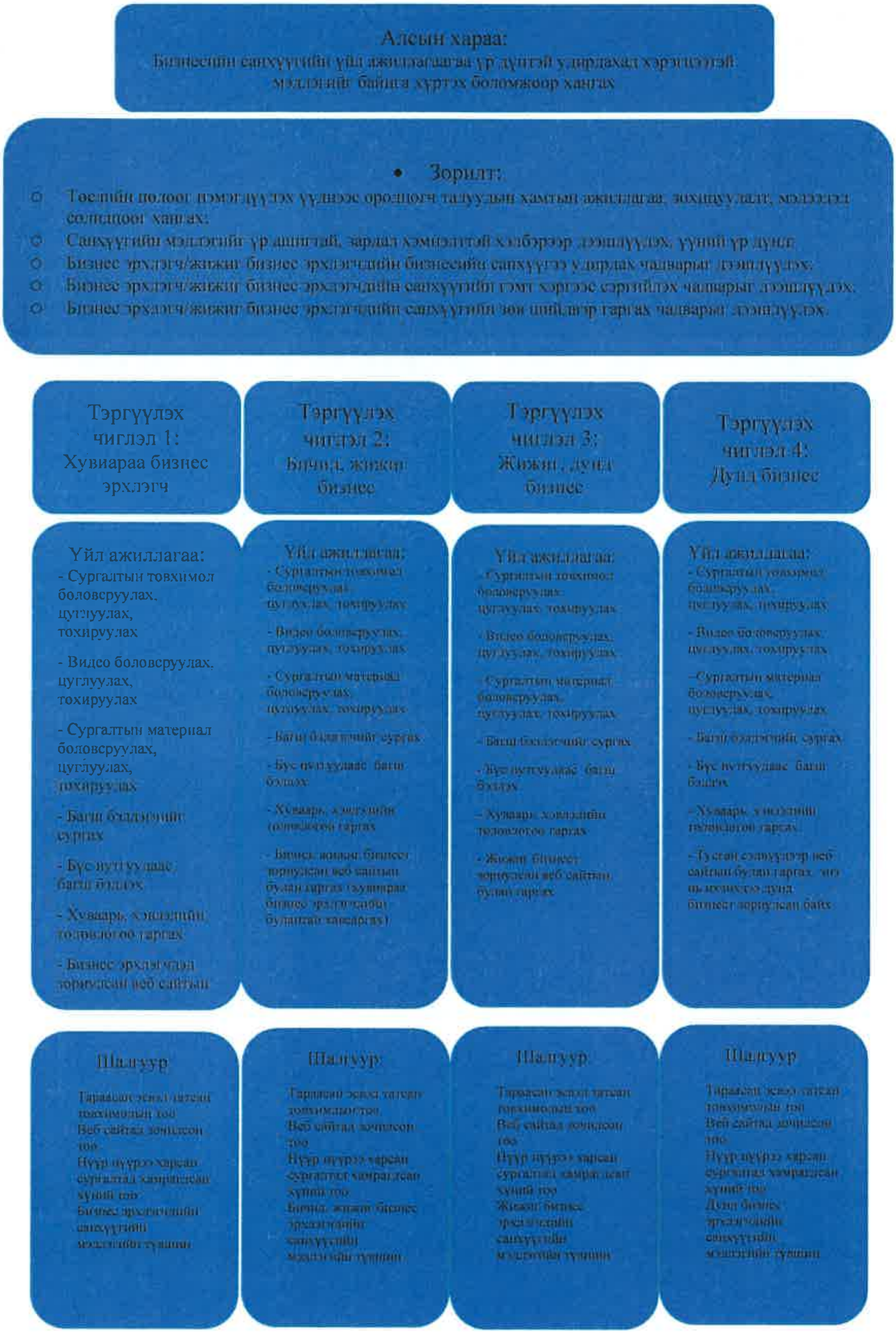

3.1 Үндсэн үйл ажиллагаа

Тэргүүлэх чиглэл дараах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

- Танхимын болон цахим сургалтын материал боловсруулж, бэлтгэх;
- Товхимол, видео хийх материал боловсруулах, цуглуулах, тохируулж авах;
- Сургагч багш болон мастер сургагч багш нарыг тодорхойлж, сургах;
- Сургалтын дэлгэрэнгүй хуваарь гаргах;
- Олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслийг ашиглан хийх арга хэмжээний дэлгэрэнгүй төлөвлөгөө гаргах;
- БЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх зорилготой веб хуудсыг хөгжүүлэх, уг цахим хуудсанд сургалттай холбоотой мэдээллийг тогтмол оруулах;
- Шаардлагатай санхүүжилтийг босгоход оролцогч талууд хамтран ажиллах;
- Төлөвлөгөөний хүрээнд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны бизнес эрхлэгчдэд үзүүлж буй нөлөөг хянах, үнэлэх, шаардлагатай тохиолдолд нэгдмэл ойлголцолд хүрсний үндсэн дээр стратеги, төлөвлөгөөнд өөрчлөлт оруулах.

Энд суурь материалыг боловсруулах, бэлтгэх, ашиглахад голлон анхаарна. Дараа нь эдгээр материалыг төлөвлөгөөний тэргүүлэх чиглэл (зорилтот бүлэг)-үүдэд тохируулан цаг үеийн жишээ ашиглах, сэдвийг илүү гүнзгий хэлбэрээр танилцуулах, зорилтот бүлгийн хэрэгцээнд нийцүүлэн илүү тодорхой сэдэв оруулах гэх мэтээр өөрчилж ашиглана.

3.2 Тэргүүлэх чиглэл 1: Хувиараа бизнес эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх

3.2.1 Үндэслэл

Цөөн ажилтантай буюу ажилтангүй, хувиараа бизнес эрхлэгчид Монгол Улсад олон бөгөөд бүртгэлгүй, бүртгэлтэй ч аливаа сургалтанд хамрагдаж чадахгүй байна. Энэ зорилтот бүлэг нь өрх, гэрийнхээ орлогын гол эх үүсвэрийг бүрдүүлдэг ба тэдний санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх нь санхүүгийн тогтвортой байдалд эерэгээр нөлөөлнө.

Хөдөө орон нутагт илүү өргөн хүрээтэй хүрч ажиллахын тулд цахим платформ болон олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл (гэртээ, интернетээр бие даан судлах боломжтой) болон асуулт асууж, биечлэн дэмжлэг авах боломжтой танхимын сургалт (улс орон даяар өөр өөр газруудад хийх)-г хослуулах нь зүйтэй.

Нөгөөтэзгүүр, Олон нийтийн санхүүгийн суурь мэдлэгийг дээшлүүлэх хөтөлбөрийн хүрээнд “Бизнес судлал” хичээлийг ЕБС-ийн сургуулиуд, МСҮТ, политехник коллежийн ахлах ангийн сургалтын хөтөлбөрт болон “Хувь хүний санхүү” хичээлийг их дээд сургуулиудын сургалтын хөтөлбөрт оруулж, хамрах хүрээг тэлэх нь одоогийн ба ирээдүйн бизнесийн соёл, бизнестэй холбоотой санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэхэд чухал үүрэгтэй.

3.2.2 Үйл ажиллагаа

Дээр дурдсаны дагуу илүү өргөн хүрээнд түгээхийн тулд үйл ажиллагаануудыг олон сувгаар ашиглах нь зүйтэй.

- Хувиараа бизнес эрхлэгчидтэй танхимын сургалтын материал боловсруулах, цуглуулах, тохируулж авах;
- Хувиараа бизнес эрхлэгчдэд зориулсан товхимол, видео хийх материал боловсруулах, цуглуулах, тохируулж авах;
- Хувиараа бизнес эрхлэгчдийг сургах сургагч багш, сургагч багш бэлдэгч нарыг тодорхойлж, сургах;
- Хувиараа бизнес эрхлэгчдэд зориулсан сургалтын дэлгэрэнгүй хуваарь гаргах;

- Хувиараа бизнес эрхлэгчдэд зориулсан сургалтанд олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслийг ашиглан арга хэмжээний дэлгэрэнгүй төлөвлөгөө гаргах;
- БЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх зорилготой дэд цахим хуудсанд хувиараа бизнес эрхлэгчдэд зориулсан мэдээллүүдийг оруулж байх;
- Заавал биш: Ахлах сургууль болон их, дээд сургуулийн сургалтын хөтөлбөрт холбогдох сэдвүүдийг оруулах чиглэлээр Боловсрол, шинжлэх ухааны яамыг дэмжин ажиллах;
- Шаардлагатай санхүүжилтийг босгоход оролцогч талууд хамтран ажиллах;
- Төлөвлөгөөний хүрээнд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны бизнес эрхлэгчдэд үзүүлж буй нөлөөг хянах, үнэлэх, шаардлагатай тохиолдолд стратеги/төлөвлөгөөнд өөрчлөлт оруулах.

3.3 Тэргүүлэх чиглэл 2: Бичил, жижиг бизнес эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх

3.3.1 Үндэслэл

Монгол Улсын Жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээг дэмжих тухай хуулийн 5 дугаар зүйлд БЖДҮ-г тодорхойлсон ба үндсэн гурван сегментээс бүрдэнэ. Энэхүү төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг хангах хүрээнд тэргүүлэх чиглэлийг томьёолохдоо үйлдвэрлэл, үйлчилгээ эрхлэгч аж ахуй нэгжүүдийн үйл ажиллагаа, зохион байгуулалтыг үндэслэл болгоно. Тухайлбал, энгийн зохион байгуулалттай жижиг бизнесийн үйл ажиллагаа (бичил бизнес болон зарим жижиг бизнес), үүнээс арай илүү нарийн түвэгтэй бизнесийн үйл ажиллагаа (жижиг болон дунд бизнес), эцэст нь зохион байгуулалт, удирдлагын хэрэгцээний хувьд компани, корпорациудтай илүү төстэй дунд бизнес. Эдгээр сегмент бүрийн санхүүгийн мэдлэгийн хэрэгцээ шаардлага өөр өөр байдаг.

Хуулийн дагуу үүсгэн байгуулагдаж, бүртгүүлсэн аж ахуйн нэгжид зориулсан компанийн бүртгэлийн төрлүүд, хил дамнасан үйл ажиллагааг үр дүнтэй удирдах гэх мэт тодорхой хэсгүүдийг ялангуяа танхимын сургалтын хувьд нарийвчлан тодорхойлоход анхаарах нь зүйтэй.

3.3.2 Үйл ажиллагаа

- Бичил, жижиг бизнес эрхлэгчидтэй танхимын сургалтын материал боловсруулах, цуглуулах, тохируулж авах;
- Бичил, жижиг бизнес эрхлэгчдэд зориулсан товхимол, видео хийх материал боловсруулах, цуглуулах, тохируулж авах;
- Бичил, жижиг бизнес эрхлэгчдийг сургах сургагч багш, сургагч багш бэлтгэгч нарыг тодорхойлж, сургах;
- Бичил, жижиг бизнес эрхлэгчдэд зориулсан сургалтын дэлгэрэнгүй хуваарь гаргах;
- Бичил, жижиг бизнес эрхлэгчдэд зориулсан сургалтанд олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслийг ашиглан арга хэмжээний дэлгэрэнгүй төлөвлөгөө гаргах;
- БЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх зорилготой дэд цахим хуудсанд бичил, жижиг бизнес эрхлэгчдэд зориулсан мэдээллүүдийг оруулж байх;
- Заавал биш:Ахлах сургууль болон их, дээд сургуулийн сургалтын хөтөлбөрт холбогдох сэдвүүдийг оруулах чиглэлээр Боловсрол, шинжлэх ухааны яамыг дэмжин ажиллах;
- Шаардлагатай санхүүжилтийг босгоход оролцогч талууд хамтран ажиллах;
- Төлөвлөгөөний хүрээнд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны бичил, жижиг бизнес эрхлэгчдэд үзүүлж буй нөлөөг хянах, үнэлэх, шаардлагатай тохиолдолд стратеги/төлөвлөгөөнд өөрчлөлт оруулах.

3.4 Тэргүүлэх чиглэл 3: Жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх

3.4.1 Үндэслэл

Тодорхой хэмжээнд хүрч өргөжсөний дараа аливаа бизнес цаашид илүү өргөжих, тогтвортой хөгжихийн тулд хэрхэн үйл ажиллагаа явуулахаа тодорхойлж, ажиллах арга хэлбэрээ өөрчлөх шаардлага тулгардаг. Энэхүү өөрчлөлт нь бизнесийн зохион байгуулалт, баримт бичиг, бизнесийн үр дүнг удирдах, нийлүүлэгч ба худалдан авагчтай харилцах чиглэлээр ихэвчлэн хийгддэг. Энгийн үгээр хэлбэл хувиараа бизнес эрхлэгчид нарийн түвэгтэй биш, албан ёсны санхүү, тайлангүй бизнесийг амжилттай удирдан авч явдаг хэдий ч тухайн бизнесийн үйл ажиллагаа илүү нарийн түвэгтэй болж, цаг тухайд нь, бүрэн дүүрэн, ойлгомжтой хэлбэрээр явуулах шаардлага тулгарах тусам тусламж хэрэгтэй болдог. Бизнесийн гүйлгээний хэмжээ их болох тусам илүү нарийн хөрвөх чадварын удирдлагыг хэрэгжүүлэх хэрэгтэй болдог. Тиймээс нарийн түвэгтэй санхүүгийн асуудлуудыг шийдвэрлэх чиглэлээр хэмжээний хувьд илүү том бизнесүүдэд зориулсан сургалтыг хөгжүүлэх нь зүйтэй.

3.4.2 Үйл ажиллагаа

Зарчмын хувьд, бичил болон жижиг бизнест ашиглах суваг, үндсэн үйл ажиллагаанууд төстэй. Сэдвүүдийн хувьд хамгийн том ялгаа нь ашиглах жишээнүүд юм. Энэ зорилтот бүлгийн хувьд нийтлэг сэдвүүд нь хөрвөх чадварын удирдлага, баримтжуулах үйл ажиллагааны олон хэлбэр, гадаад валют, үл хөдлөх хөрөнгөнд оруулах хөрөнгө оруулалт байна.

- Жижиг, дунд бизнес эрхлэгчидтэй танхимын сургалтын материал боловсруулах, цуглуулах, тохируулж авах;
- Жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдэд зориулсан товхимол, видео хийх материал боловсруулах, цуглуулах, тохируулж авах;
- Жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийг сургах сургагч багш, сургагч багш бэлдэгч нарыг тодорхойлж, сургах;
- Жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдэд зориулсан сургалтын дэлгэрэнгүй хуваарь гаргах;
- Жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдэд зориулсан сургалтанд олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслийг ашиглан арга хэмжээний дэлгэрэнгүй төлөвлөгөө гаргах;
- БЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх зорилготой дэд цахим хуудсанд жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдэд зориулсан мэдээллүүдийг оруулж байх;
- Заавал биш: Ахлах сургууль болон их, дээд сургуулийн сургалтын хөтөлбөрт холбогдох сэдвүүдийг оруулах чиглэлээр Боловсрол, шинжлэх ухааны яамыг дэмжин ажиллах;
- Шаардлагатай санхүүжилтийг босгоход оролцогч талууд хамтран ажиллах;
- Төлөвлөгөөний хүрээнд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдэд үзүүлж буй нөлөөг хянах, үнэлэх, шаардлагатай тохиолдолд стратеги/төлөвлөгөөнд өөрчлөлт оруулах.

3.5 Тэргүүлэх чиглэл 4: Дунд бизнес эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх

3.5.1 Үндэслэл

Зохион байгуулалт, удирдлагын хэрэгцээний хувьд компани, корпорациудтай илүү төстэй дунд бизнесүүдийн олон чиг үүрэгтэй ажилтнуудтай, бүтэц нь илүү нарийн байдаг тул тэдний хэрэгцээ, шаардлагад нийцсэн өөр өөр арга барил ашиглахад тусгайлан анхаарна.

Дунд бизнесийн дотоодын нийт бүтээгдэхүүн болон ажил эрхлэлтийн түвшинд оруулах хувь нэмэр нь бичил, жижиг бизнестэй харьцуулахад өндөр байна.

3.5.2 Үйл ажиллагаа

Зарчмын хувьд, ашиглах суваг болон үндсэн үйл ажиллагаанууд нь жижиг, дунд бизнесийн сегменттэй төстэй. Энэ зорилтот бүлгийн хувьд нийтлэг сэдвүүд нь баримтжуулах үйл ажиллагааны олон хэлбэр, гадаад валют, төслийн төлөвлөлт ба санхүүжилт байна.

- Дунд бизнес эрхлэгчидтэй танхимын сургалтын материал боловсруулах, цуглуулах, тохируулж авах;
- Дунд бизнес эрхлэгчдэд зориулсан товхимол, видео хийх материал боловсруулах, цуглуулах, тохируулж авах;
- Дунд бизнес эрхлэгчдийг сургах сургагч багш, сургагч багш бэлдэгч нарыг тодорхойлж, сургах;
- Дунд бизнес эрхлэгчдэд зориулсан сургалтын дэлгэрэнгүй хуваарь гаргах;
- Дунд бизнес эрхлэгчдэд зориулсан сургалтанд олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслийг ашиглан арга хэмжээний дэлгэрэнгүй төлөвлөгөө гаргах;
- БЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх зорилготой дэд цахим хуудсанд дунд бизнес эрхлэгчдэд зориулсан мэдээллүүдийг оруулж байх;
- Заавал биш:Ахлах сургууль болон их, дээд сургуулийн сургалтын хөтөлбөрт холбогдох сэдвүүдийг оруулах чиглэлээр Боловсрол, шинжлэх ухааны яамыг дэмжин ажиллах;
- Шаардлагатай санхүүжилтийг босгоход оролцогч талууд хамтран ажиллах;
- Төлөвлөгөөний хүрээнд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны дунд бизнес эрхлэгчдэд үзүүлж буй нөлөөг хянах, үнэлэх, шаардлагатай тохиолдолд стратеги/төлөвлөгөөнд өөрчлөлт оруулах.

4 Хэрэгжилт

1 дүгээр үе шатыг 2-2.5 жил байхаар, сургагч багш нарыг сургах, үндсэн материал боловсруулах, хэрэгжүүлэх дэлгэрэнгүй төлөвлөгөө гаргах болон хувиараа бизнес эрхлэгч, бичил болон дунд бизнесүүдэд голлон чиглэсэн үйл ажиллагаануудыг хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн.

1 дүгээр үе шатны төгсгөл хэсэгт төлөвлөгөөг сайжруулах, санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлдэг БЖДҮ-үүдэд зориулсан дараагийн үйл ажиллагаануудыг төлөвлөх зорилгоор үнэлгээ хийнэ. Энэ нь мөн 2 дугаар үе шатны төлөвлөлт, хэрэгжүүлэлтэнд ашиглагдана.

2 дугаар үе шатанд боловсруулсан материалуудыг сайжруулах, жижиг, дунд бизнесүүдэд чиглэсэн үйл ажиллагаа явуулахад анхаарал илүү төвлөрүүлнэ. Хэрэгжүүлэлтийн төлөвлөлтийн загварыг Хавсралт 3-аас харна уу.

2 дугаар үе шатны төгсгөл хэсэгт дараагийн хөтөлбөрийг тодорхойлох зорилгоор үнэлгээ хийгдэнэ.

Төлөвлөгөөний хэрэгжүүлэлтийн туршид оролцогч талуудын ажлын хэсэг төлөвлөлт, хэрэгжилтийг хянаж, үр дүнтэй байдал, өртөг үр дүнг нэмэгдүүлэхэд шаардлагатай өөрчлөлтүүдийг хийнэ.

4.1 Сэдвийн задаргаа

Тус төлөвлөгөөний 1.9-т дурдсан сэдвүүдийг дараах байдлаар задлах боломжтой. Сэдвүүдийг 2 үе шатаар хуваaж Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллага (OECD)-ын Олон улсын санхүүгийн боловсролын сүлжээ (INFE)-ийн зөвлөмжийн дагуу сонгосон.[4]

4.1.1 Нэгдүгээр үе шат:

- Орлого, зарлагаа тооцоолох (нягтлан бодох бүртгэлийн үндэс);
- Төсөв ба төлөвлөгөө, бизнесийн ба төслийн төлөвлөлт;
- Татварын үндсэн ойлголт;
- Эрсдэлийн удирдлагын үндсэн ойлголт (эрсдэлийг тодорхойлох, үнэлэх, бууруулах)
- Санхүүгийн бүтээгдэхүүнүүдийн талаар үндсэн ойлголт (зээл, даатгалын олон төрлүүд гэх мэт);
- Аль бүтээгдэхүүнийг сонгох, ашиглахаа хэрхэн шийдэх (зээлийн зардлын тооцоолол гэх мэт);
- Санхүүгийн байгууллагатай хэрхэн харилцах;
- Цахим худалдаа, онлайнаар бизнес хийх үндсэн зарчмуудыг ойлгох;
- Бизнесийн дэмжлэг, туслалцааны хөтөлбөрүүдийн мэдээлэл (баталгаа, зөвлөх үйлчилгээ, татварын схем);
- Хямралын үеийн эрсдэл, санхүүгийн удирдлага (үндсэн сургалт);
- Магадгүй, бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдэд зориулсан сургалт;
- Цахим худалдааны талаар үндсэн ойлголт.

4.1.2 Хоёрдугаар үе шат:

Хувиараа бизнес эрхлэгч, бичил болон жижиг бизнес эрхлэгчдэд чиглэсэн үйл ажиллагаанууд үргэлжилнэ. Төлөвлөлтийг 1 дүгээр үе шатанд хэрэгжүүлсэн үйл

[4] OECD (2018), OECD/INFE Core competencies framework on financial literacy for MSMEs

ажиллагаануудын үнэлгээ, оролцогчдын дүгнэлтэнд тулгуурлан хийнэ. Гэхдээ 2 дугаар үе шатанд дараах сэдвүүдэд голлон төвлөрнө. Үүнд:

- Нягтлан бодох бүртгэл болон санхүүгийн тайланг нэгтгэх;
- Бизнесийн бүртгэлийн олон хэлбэр;
- Татвар;
- Нарийн түвэгтэй санхүүгийн бүтээгдэхүүнүүдийг ойлгох (хөрөнгө оруулалт, даатгал, баримтжуулалт, гадаад валют, дотоод валютын нөлөө гэх мэт);
- Эрсдэлийн удирдлага;
- Хямралын удирдлага, үйл ажиллагааны тасралтгүй төлөвлөлт;
- Төслийн төлөвлөлт;
- Зээл, тусламжийн хөтөлбөрүүдийн мэдээлэл;
- Магадгүй бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдэд зориулсан сургалт;
- Гүнзгий түвшний цахим худалдаа.

Эдгээр сэдвүүдийн дэлгэрэнгүй мэдээллийг хавсралт 2-ын хүснэгтэд дэлгэрэнгүй харуулсан болно.

4.2 OECD/INFE-ийн шалгуураар тодорхойлсон санхүүгийн мэдлэгийн үндсэн чадварууд

OECD/INFE-ээс *ур чадварын төрөл* (санхүүгийн үйлчилгээ сонгож ашиглах, санхүүгийн болон бизнесийн удирдлага ба төлөвлөлт, эрсдэл ба даатгал), *санхүүгийн боловсролын хэмжээс* (ойлголт, мэдлэг, чадвар, зан төлөв, хандлага), болон *байгууллагын хөгжил* (үндсэн/албан бус, старт-ап/албан ёсны болж буй, өргөжиж буй болон хааж буй) зэргийг тодорхойлж өгсөн байдаг нь бизнесийн хөгжлийн өөр өөр түвшин, БЖДҮ-ийн хэмжээнд тохируулан санхүүгийн боловсролын өөр өөр түвшинг тодорхойлох боломж олгодог.

Санал болгож буй сэдвүүд нь OECD/INFE-ээс зөвлөмж болгосон ихэнх хүчин зүйлүүдийг хамарсан. 4.1-д заасан сэдвүүдийг санхүүгийн суурь мэдлэгийн каталог болгон ашиглах бөгөөд нэмж баяжуулж болно. Одоогоор байгаа мэдээллээс харахад ихэнх сэдвээр тодорхой материалуудыг тодорхой эх сурвалжуудаас цуглуулах боломжтой.

- Хадгаламжийн банкны олон улсын сан (Sparkassenstiftung)-аар дамжуулан Монголбанкнаас:

  Бизнесийн удирдлага болон санхүүгийн үйлчилгээг ашиглахтай холбоотой сэдвүүд:

  - Урьдчилан тооцоолох, төлөвлөх;
  - Харилцагчаа таних;
  - Нийлүүлэгчийн менежмент;
  - Зах зээл, өрсөлдөөн;
  - Бичил бизнесийн хөлөгт тоглоом;
  - Хадгаламжийн хөлөгт тоглоом;
  - Тохирох санхүүгийн байгууллагаа хэрхэн сонгох вэ?

- USAID REACH-ээс:

  Бизнесийн төлөвлөлт болон гаднаас санхүүжилт (зээл) авахтай холбоотой сэдвүүд:

  - Зээлийн бичиг баримт бүрдүүлэлт;
  - Бизнесийн төлөвлөлт;
  - Нягтлан бодох бүртгэл.

- USAID BEST Programme (Business Excellence for Sustainability and Transparency (BEST)-аас:

Бизнесийн удирдлага (бизнесийн бүтэц), төслийн төлөвлөлт, санхүүжилт авах болон дижитал сувгуудыг ашиглах талаар материал:

- Бизнесийн загвар;
- Олон нийтийн сүлжээний маркетинг;
- Facebook Chatbot;
- Төслийн санал хөгжүүлэх;
- Саналаа танилцуулах;
- Бизнесийн зээл хэрхэн авах вэ?

Энэхүү материал нь боловсруулалт шатанд байгаа.

- Бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдийн төв (Солонгосын олон улсын хамтын ажиллагааны байгууллага (KOICA)-тай хамтран боловсруулсан)-өөс:

  Хувь хүний бизнесийн санхүүтэй холбоотой материал:

  - Хувийн орлого, зарлагаа хэрхэн тооцоолох вэ?
  - Банкнаас зээл хэрхэн авах вэ?
  - Төслийн санхүүжилт гэж юу вэ? Хэд хэдэн банкнаас төслийн санхүүжилтийн зээл хэрхэн авах вэ? (аль банк төслийн санхүүжилтийн зээл олгож байна? Зээлийн шаардлага, нөхцөлүүд нь юу вэ?)
  - Нягтлан бодох бүртгэлийн үндэс.
  - Хувийн болон бизнесийн хуримтлал. Хуримтлуулах зуршлыг хэрхэн бий болгох вэ?
  - Санхүүгийн зах зээлийн бүтээгдэхүүнүүдийг суурь мэдлэг.

  COVID-19-ийн шалтгаалан нэмэгдсэн:

  - Санхүүгийн мэдлэг;
  - Дижитал шилжилт (дижитал болохтой холбоотой бүх сэдвүүд).

Хавсралт 1: Сэдвүүдийн дэлгэрэнгүй мэдээлэл бүхий хүснэгт

1. Санхүүгийн үйлчилгээ сонгох	Мэдээлэл, мэдлэг, ойлголт	Ур чадвар болон зан төлөв	Хандлага	Тэргүүлэх чиглэл (зорилт от бүлэг)	Сэдэв
1.1 Төлбөр, хадгаламжийн үйлчилгээ (үндсэн)	• Албан ёсны төлбөр, хадгаламжийн бүтээгдэхүүн, үйлчилгээнүүдийг ашиглахын давуу болон сул тал, хязгаарлалтын талаар мэдлэгтэй болно. • Бизнесүүдэд үзүүлдэг төлбөр, хадгаламжийн үйлчилгээнүүд болон дижитал үйлчилгээнүүд, тэдгээрийн зардлыг талаар үндсэн ойлголттой болно.	• Үнэ, гүйлгээний зардал, чанар, үйлчилгээ, нийлүүлэгч, харилцагчийн сонголт болон бусад хүчин зүйлүүдийг харгалзан бизнесийнхээ хэрэгцээнд нийцсэн, хамгийн тохиромжтой төлбөр, хадгаламжийн үйлчилгээ, дижитал үйлчилгээг сонгох. • Ижил төстэй бүтээгдэхүүн дундаас үнэ, чанарыг харгалзан энгийн сонголт хийх чадвартай.	• Бизнесийнхээ хэрэгцээ шаардлагын талаар санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлэгчидтэй ярилцахдаа өөртөө итгэлтэй болно. • Төлбөр, хадгаламжийн бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ, бизнесийн үйлчилгээ авахаар судалгаа хийхдээ өөртөө итгэлтэй болно.	• 1	• Санхүүгийн үндсэн бүтээгдэхүүнүүдийн ойлголт • Ямар бүтээгдэхүүнийг ашиглах, ашиглахгүйгээ тодорхойлох • Санхүүгийн байгууллагатай хэрхэн ярилцах вэ?
1.2 Төлбөр, хадгаламжийн үйлчилгээ	• Харилцагчид үзүүлсэн төлбөрийн үйлчилгээтэй холбоотой хураамжууд (POS машин эсвэл автомат	• Санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлэгч болон бүтээгдэхүүнүүдээс сонголт хийх.	• Бизнесийнхээ хэрэгцээ шаардлагын талаар	• 2, 3 болон 4;	• Дээр дурдсан сэдвүүдэд нэвтрэх

	төлбөрийн терминал ашигласны хураамж)-ын үндсэн ойлголттой болно. ● Валют арилжаа, гадаад валютаар хийх гүйлгээтэй холбоотой зардлуудын талаар үндсэн ойлголттой болно.	● Хувийн болон бизнесийн гүйлгээ, төлбөр, хадгаламжийн дансаа тусад нь нээх. ● Шаардлагатай тохиолдолд бизнесийн гүйлгээгээ гадаад валютаар хийх чадвартай. ● Сонгосон гүйлгээ, төлбөр, хадгаламжийн үйлчилгээндээ тогтмол дүн шинжилгээ хийж, шаардлагатай бол солих.	санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлэгчидтэй ярилцахдаа өөртөө итгэлтэй болно. ● Төлбөр, хадгаламжийн бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ, бизнесийн үйлчилгээ авахаар судалгаа хийхдээ өөртөө итгэлтэй болно. ● Гадаад валютаар бизнесийн гүйлгээ хийхдээ өөртөө итгэлтэй болно.		● Нарийн түвэгтэй санхүүгийн бүтээгдэхүүнүүд (Банкны баталгаа, батлан даалтын захиа гэх мэт)
1.3 Бизнесийг санхүүжүүлэх (үндсэн)	● Бизнес эхлүүлж, үйл ажиллагаа явуулдаг болоход хэр зэрэг мөнгө шаардлагатай болдгийг мэддэг болно. ● Бизнес эхлүүлэхэд шаардлагатай анхдагч хөрөнгийн хэдэн хувийг гадаад эх үүсвэрээс олох шаардлагатай болдог талаар мэддэг болно. ● Гэр бүл, найз нөхөд гэх мэт өөр өөр эх сурвалжаас санхүүжилт авснаар үүсэх	● Бизнес эхлүүлэх зардалдаа үнэлгээ хийж, эдгээр зардлыг нөхөх бодитой төлөвлөгөө гаргах. ● Бизнесээ санхүүжүүлэх шийдвэрийг гаргахдаа олон сонголтын давуу, сул талуудыг харьцуулж мэдээлэлтэй шийдвэр гаргах. ● Санхүүжилт авахдаа олон газрыг харьцуулж үзэх.	● Бизнесээ санхүүжүүлэх санхүүгийн төрөл бүрийн бүтээгдэхүүн, санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлэгч хайхдаа өөртөө итгэлтэй болно.	● 1 болон 2	● Орлого ба зарлагыг мөшгөх(НББ-ын үндэс) ● Төсөв, төлөвлөлтийн үндэс

	нөхцөл байдлын талаар ойлголттой болно.				
1.4 Бизнесийг санхүүжүүлэх (ахисан)	• Бизнес эхлүүлэх, старт-ап үе шатыг санхүүжүүлэхэд ашиглах санхүүжилтийн боломжууд (гэр бүл дотроо, гадаад эх үүсвэрээс, төрийн дэмжлэг, хувийн хэвшлийн санхүүжилт, өр ба хөрөнгө)-ын талаар үндсэн ойлголттой болно. • Гаднаас санхүүжилт авахад туслах бүтээгдэхүүнүүд, тэднийг хэрхэн ашиглах, эрсдэл болон давуу талуудын талаар мэддэг болно. • Зээл авахаар хөөцөлдөх үед барьцаа эсвэл баталгаа олгогчийн гүйцэтгэх үүргийн талаар мэддэг болно. • Бизнесийг ямар нэгэн хэлбэрээр өр тавьж санхүүжүүлэх нь бизнесийн эзэмшигчийн хүлээх хариуцлагыг талаар ойлголттой болно. • Банк, хөрөнгө оруулагч болон бусад санхүүжүүлэгчдийн шийдвэр гаргах үйл явц, бизнесийн зээлжих чадвар, хөрөнгө оруулалтыг нэмэх талаар ойлголттой болно.	• MSMEsБЖДҮ-ийг дэмжих чиглэлээр улсын хэмжээнд болон орон нутгийн хэмжээнд өөр өөр түвшинд гарсан санхүүгийн дэмжлэг, зээлүүдийг судалж олох, авах. • Бизнес эхлүүлэх, старт-ап үе шатанд санхүүжүүлэх хамгийн сайн сонголтуудыг олох. • Засгийн газрын дэмжлэг, өр гэх мэт санхүүжилтийн өөр өөр эх сурвалжуудын дунд тэнцвэртэй сонголт хийх. • Бичиг баримт бэлдэх, бизнесийн үр дүнтэй төлөвлөгөө боловсруулах, капитал босгохын тулд саналаа танилцуулах. • Complying with the requirements of banks and investors Банк болон хөрөнгө оруулагчдын шаардлагыг хангах (“банкинд таалагддаг” эсвэл “хөрөнгө оруулахад бэлэн” байх). • Нөхөн төлөлтийн үйл явцын нөхцөлүүдийг хангах. • Банк болон санхүүжилтийн бусад гадаад эх сурвалжуудтай санхүүгийн	• Банк, хөрөнгө оруулагч, санхүүжүүлэгч гэх мэт гадаад эх сурвалжаас санхүүжилт авах талаар хандах, ярилцахдаа өөртөө итгэлтэй болно. • Санхүүжилтийн хамгийн тохиромжтой хувилбарыг хайж олохдоо итгэл төгс, шийдэмгий байна. • Өөрийн бизнес төлөвлөгөөг хамгаалахдаа бусдыг ятган үнэмшүүлэх, өөрийгөө ойлгуулдаг болно. • Санхүүжилтийн зорилгоо биелүүлэхийн төлөө уян хатан, өөдрөг	• 3 болон 4;	• Дээр дурдсан сэдвүүдэд нэвтрэх • Төслийн хөрөнгө оруулалтын төлөвлөлт

	• Санхүүжилтийг олон нийтийн эсвэл ашгийн бус эх сурвалжуудаас авах талаар үндсэн мэдлэгтэй болно. • Бизнесийг санхүүжүүлэх дижитал үйлчилгээ, платформуудын ашиг тус, эрсдэл, зардал болон сул талуудын талаар ойлголттой (краудфандинг, хувь хүмүүс нэгэндээ зээлэх гэх мэт) болно. • Бизнесийн хэмжээ, хөгжлийн түвшингээс хамаарч ямар санхүүгийн бүтээгдэхүүн тохиромжтойг тодорхойлох талаар ойлголттой болно (бичил бизнест тохиромжгүй). • Зээлжих зэрэглэлийг хэрхэн ашигладаг, зээлийг үнэлэхэд санхүүгийн талаас ямар нөлөө үзүүлдэг талаар ойлголттой болно (Монголын нөхцөлд таарах бол). • Бизнесээ өргөжүүлэхэд аль санхүүжилтийн арга хамгийн тохиромжтойг тодорхойлох талаар ойлголттой болно. • Капиталын зах зээл хэрхэн үйл ажиллагаа явуулдаг болон түүнд нэвтрэхэд ямар шаардлагууд тавигддаг талаар ойлголттой болно.	харилцаа тогтоож, бизнесийнхээ талаар байнга мэдээлэл өгснөөр зээл эсвэл хөрөнгө оруулалт авах үйл явцаа сайжруулах. • Өөрийн оронд ашигладаг зээлийн зэрэглэл авах алхам хийх. • Зээлийн зэрэглэлдээ тогтмол дүн шинжилгээ хийж, сайн үнэлгээгээ хадгалах. • Бизнесээ өргөжүүлэхэд хамгийн тохирох санхүүжилтийн боломжийг бизнесийнхээ хөгжлийн үе шат, эрсдэлийн түвшин, санхүүжилтийн хэмжээ зэргээс хамааран сонгох.	хандлагатай болно. • Хөрөнгө оруулагч, зээлдэгчээс татгалзсан хариу авсан ч өөдрөг, бодитой хандлагаар хандаж, дахин оролдож үзнэ. • Бизнесээ өргөжүүлэхтэй холбоотой гарах санхүүгийн асуудлуудад проактив байдлаар хандана.	

2. Санхүү, бизнесийн удирдлага ба төлөвлөлт	Мэдээлэл, мэдлэг, ойлголт	Ур чадвар болон зан төлөв	Хандлага	Тэргүүлэх чиглэл (зорилт от бүлэг)	Сэдэв
2.1 Бүртгэл, татвар болон бусад эрх зүйн шаардлагууд	• Монгол Улсад байдаг бизнесийн төрлүүд, тэдгээрийн хууль, санхүү, эдийн засгийн нөлөөнүүдийн талаар үндсэн ойлголттой болох. • Зарим бизнесийн хувьд зээлтэй холбоотой бүх хариуцлагыг бизнесийн эзэн өөрөө хүлээдэг байж болох талаар ойлголттой болох. • Бизнесийг албан ёсоор бүртгүүлэх эсвэл албан бус бизнесийг албан ёсны бизнес болгохын давуу болон сул тал, үзүүлэх нөлөөний талаар ойлголттой болно. • Бизнес нээх, эзэмшихтэй холбоотой хууль эрх зүйн шаардлагууд (гэрчилгээ, даатгал, бүтээгдэхүүний зохиогчийн эрх, патент, татвар, санхүүгийн тайлан). • Бизнесийн татварын шаардлагуудыг хэрхэн хангах	• Бизнесийнхээ хууль зүйн хувьд хамгийн тохиромжтой хэлбэрийг өөрөө эсвэл мэргэжлийн зөвлөхтэй хамтран, бизнесийн хэрэгцээ, зорилгодоо нийцүүлэн сонгох. • Гэрчилгээ, санхүүгийн тайлан, лиценз, татвар, даатгал гэх мэт бизнес эхлүүлэх, ажиллуулахтай холбоотой хууль зүйн шаардлагуудыг тухайн бүрд нь биелүүлж байх. • Шаардлагатай үед татварын шаардлагуудыг биелүүлэх чадвартай байх. • Ажилтнуудын цалин, тэтгэврийн тохирох шийдлийг сонгох (тохирох хөтөлбөр олох, мэргэжилтэн хөлслөх гэх мэт). • Ажилтнуудын цалин, тэтгэвэрт сонгосон шийдэл нь үр дүнтэй байгаа эсэхийг	• Хууль эрх зүйн холбогдох шаардлагуудыг хүндэтгэж үзэх, биелүүлэх тал дээр анхаарлаа төвлөрүүлдэг болно. • Хуулийн үүрэг хариуцлагыг биелүүлэхдээ цаг хугацаанд нь, урагшаа харсан байдлаар хандана.	• 1,2, 3 болон 4;	• Татвар • Нягтлан бодох бүртгэл ба санхүүгийн тайланг нэгтгэх • Бизнесийн бүртгэлийн өөр өөр маягтуудыг ашиглах

	талаар ойлголттой болно (Зарим санхүүжилтийн эх үүсвэрийг ашиглах гэх мэт) ● Бизнест хамааралтай татваруудын (орлогын, компанийн, борлуулалтын гэх мэт) болон бизнесийн татвар төлөхтэй холбоотой шаардлагуудын талаар ойлголттой болно. ● Татварын хөнгөлөлт буюу чөлөөлөлтийн боломжуудын талаар үндсэн ойлголттой болно. ● Ажилтан авах, элсүүлэхтэй холбоотой хүний нөөц, хууль эрх зүйн асуудлууд (цалин, тэтгэвэр, эрүүл мэнд, аюулгүй ажиллагаа гэх мэт)-ын талаар үндсэн ойлголттой болно. ● Ажилтнуудын цалин, тэтгэврийн менежментийг зохицуулах аргууд (ажилтны өмнөөс хийх, нягтлан бодогч хөлсөлж/ажилд авч хийлгэх), тэдний давуу ба сул талууд; ● Нөөц стратегиудтай холбоотой хууль эрх зүй, санхүүгийн шаардлагуудын талаар үндсэн ойлголттой болно. ● Дампуурлын хууль эрх зүйн талаас үзүүлэх нөлөө, тавигдах	тогтмол үнэлж, шаардлагатай бол солих. ● Бизнесээс гарах стратегитэй холбоотой татвар, даатгал, лиценз цуцлуулах, ажилтны хөдөлмөрийн гэрээ дуусгавар болгох гэх мэт үүрэг хуулийн шаардлагуудыг биелүүлэх.		

		шаардлагуудын талаар үндсэн ойлголттой болно.				
2.2	Бүртгэл хөтлөлт ба нягтлан бодох бүртгэл (үндсэн)	• Бизнесийн орлого ба төсвийн үндсэн бүрэлдэхүүн хэсгүүд (орлого, ашиг, хөрөнгө, даатгал гэх мэт) тэдний харилцан уялдааны талаар ойлголттой болно. • Бизнесийн бүх төрлийн орлого болон тухайн бизнест байнга гарч болзошгүй зардлуудын талаар үндсэн ойлголттой болно. • Зарим зардлын өвөрмөц онцлогууд (хувирамтгай эсвэл тогтмол)-ын талаар ойлголттой болно.	• Орлого, зардлаа хянах • Богино хугацааны бэлэн мөнгөний урсгал болон төсвийн тооцоолол хийх. • Assessing if the business is making a profit or losing money	• Зардал болон ашгаа хянахдаа шургуу, тэвчээртэй байдлаар хандана.	• 1 болон 2	• Орлого, зарлагаа хянах (НББ-ын үндэс)
2.3	Бүртгэл хөтлөлт ба нягтлан бодох бүртгэл (гүнзгий)	• Санхүүгийн тайлан, бэлэн мөнгөний урсгалын тайлан, ашиг, алдагдлын тайлангийн бүтэц, хоорондын ялгааны талаар ойлголттой болно. • Нягтлан бодох бүртгэл хөтлөлтийн боломжит шийдлүүд (ашиглах боломжтой программууд, мэргэжлийн хүн хөлсөлж/ажилд авч хийлгэх гэх мэт), тэдгээрийн давуу ба сул талуудын талаар үндсэн ойлголттой болно.	• Бизнесийн бүх орлого, төлбөр, гэрээнүүдийг нягтлан бодох бүртгэл, даатгал, татварын зорилгоор баримтжуулж, бүртгэх. • Нягтлан бодох бүртгэл хөтлөлтдөө мэргэжлийн хүн хөлслөх гэх мэт тохиромжтой шийдлийг сонгох, энэхүү шийдэлдээ тогтмол дүн шинжилгээ хийх, шаардлагатай бол солих.	• Нягтлан бодох бүртгэл, даатгал болон татварын тайлангаа заавал гаргадаг болно. • Нягтлан бодох бүртгэл, тайлангийн хамгийн тохиромжтой шийдлийг итгэл төгс сонгодог болно.	• 3 болон 4;	• Нягтлан бодох бүртгэл ба санхүүгийн тайланг нэгтгэх

2.4	Богино хугацааны санхүүгийн удирдлага (үндсэн)	● Хувийн болон бизнесийн санхүүгээ салгахын ач холбогдол, салгаагүйгээс үүсэх эрсдэлийн талаар ойлголттой болно. ● Тоног төхөөрөмжийн элэгдэл, харилцагчийн төлбөрийн нөхцөл болон нийлүүлэгчийн төлбөрийн нөхцөл гэх мэт хүчин зүйлүүд богино хугацаанд бэлэн мөнгөний урсгалд хэрхэн нөлөөлдөг талаар ойлголттой болно. ● Богино хугацааны менежмент (инфляц, хүү, валютын арилжааны ханш, элэгдэл хорогдол гэх мэт)-тэй холбоотой санхүүгийн үндсэн ухагдахуун ба зарчмын талаар ойлголттой болно.	● Хувийн болон бизнесийн санхүүгээ салгах. ● Бизнес эрхлэгч/эзэндээ орлого оруулах, энэхүү орлогоо бизнесийн зардал болгох. ● Бизнес эхлүүлэх, орлого олж байгаа үед нь ажиллуулсаар байхад хангалттай хөрөнгийг хадгалах. ● Ирээдүйд гарах бэлэн мөнгөний хэрэгцээ, хөрвөх чадварт тулгарах асуудлыг тооцоолохын тулд бэлэн мөнгөний урсгалыг богино хугацаанд, тогтмол хянах. ● Орлого, зардлыг богино хугацаанд удирдаж, бизнесийн тогтмол зардлуудаа төлөх. ● Бэлэн мөнгөний урсгалын тооцооллыг бэлэн мөнгөний хэмжээтэй харьцуулж, бизнес төлөвлөсний дагуу ажиллаж байгааг хянах.	● Хувийн болон бизнесийн санхүүгээ тусад нь хөтөлдөг болно. ● Бэлэн мөнгөний урсгалаа тогтмол, цаг тухайд нь, нарийвчлан хянадаг болно. ● Бизнес эхлүүлэхдээ урагшаа харсан хандлагатай байна.	● 1, 2 болон 3;	● Орлого, зарлагаа хянах (НББ-ын үндэс) ● Төсөв, төлөвлөгөө (богино хугацааны)
2.5	Богино хугацааны санхүүгийн удирдлага(гүнзгий)	● Бизнесийн бэлэн мөнгөний урсгалд богино хугацаанд нөлөөлж болзошгүй зээлийн эргэн төлөлт гэх мэт хүчин зүйлүүдийн талаар ойлголттой болно. ● Кредит данс гэх мэт богино хугацааны санхүүжилтийн	● Санхүүгийн харьцаа ба харьцуулалтуудыг салбарын харьцаатай харьцуулж, бизнесээ богино хугацаанд хянах, удирдах. ● Орлого, зардал, хувьцаа ба бараа материалаа богино хугацаанд удирдах,	● Төлбөрөө хугацаанд нь төлөхөд анхаардаг, бэлтгэдэг байна. ● Богино хугацааны бэлэн мөнгөний	● 3 болон 4;	● Нягтлан бодох бүртгэл ба санхүүгийн тайланг нэгтгэх ● Төсөв, төлөвлөгөө

	бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний өвөрмөц онцлог, бэлэн мөнгөний урсгалыг удирдахад хэрхэн дэмжлэг болдог талаар ойлголттой болно. • Богино хугацааны менежментэд хамааралтай санхүүгийн харьцаануудын талаар ойлголттой болно. • Салбарын санхүүгийн харьцаануудыг тодорхойлдог болно.	нийлүүлэгчид төлөх төлбөр, татвар, зээлийн төлбөрөө төлөх чадвартай байх. • Тогтмол зардлыг төлөхөд бэлэн мөнгөний асуудал тулгарсан үед зарим санхүүгийн эх сурвалжийг хурдан хугацаанд хөдөлгөөнд оруулах (богино хугацааны зээл, банкны хасах гэх мэт) • Хэрэглэгч төлбөр хоцроосноос гарах хор уршгийг үнэлэх, түүнийг шийдвэрлэх арга замыг олох (харилцагчаа болгоомжтой сонгох, тэдний нөхцөл байдлыг зөв үнэлэх, төлбөрийг зээлийн даатгалаар дамжуулан урьдчилж авах гэх мэт). • Өөр өөр бүтээгдэхүүн/үйлчилгээний ашигт байдлыг тодорхойлох.	хэрэгцээг тооцоолж чаддаг болно.		
2.6 Богино хугацаанаас дээш төлөвлөлт (үндсэн)	• Бизнесийн санхүүжилтийн ирээдүйн төлөвлөлттэй холбоотой санхүүгийн ухагдахуун ба зарчмууд (нийлмэл хүү гэх мэт)-ын талаар ойлголттой болно. • Бизнесийн санхүүжилтийн ирээдүйн төлөвлөлтийн гүйцэтгэлийн үзүүлэлтүүд болон санхүүгийн	• Дунд болон урт хугацааны бизнесийн хэрэгцээ (бэлэн мөнгөний хомсдол, татвар, зээлийн төлбөр, тоног төхөөрөмж хуучрах, бизнесээ өргөжүүлэх гэх мэт)-ээ харгалзан бизнесийн санхүүгээ удирдах. • Хүлээгдэж буй орлого, зээлийн төлбөрийн хугацааг	• Бизнесээ өргөжүүлэх боломжуудыг эрэлхийлдэг байна. • Бизнесээ урьдчилан төлөвлөх стратегийн хараа, мотиваци,	• 2 болон 3;	• Төсөв, төлөвлөгөө (хагас жилийн) • Жижиг хэмжээтэй хөрөнгө оруулалтын төлөвлөлт

	харьцаануудын талаар ойлголттой болно. ● Бизнесээ өргөжүүлэхийн тулд төлөх ёстой болох зардлууд (шинэ тоног төхөөрөмж, нэмэлт ажилтан, шинэ лиценз, шинэ байршил гэх мэт)-ын талаар үндсэн ойлголттой болно. ● Бизнесийн өсөлтийг санхүүжүүлэх олон хувилбарын давуу ба сул талуудын талаар ойлголттой болно. ● Ажилтан авах, хөдөлмөрийн хуулийн шаардлагуудыг биелүүлэхэд санхүүгийн талаас учруулах нөлөөний талаар ойлголттой болно.	тохируулах, зээлээ төлөх бэлэн мөнгөгүй болохоос зайлсхийх. ● Дунд хугацаанд орлого нэмэгдүүлж зардлаа бууруулах үйл ажиллагаанууд (үнээ өөрчлөх, сурталчилгаа явуулах)-ыг хэрэгжүүлэх. ● Дунд хугацааны бизнесийн төлөвлөгөө болон бизнесийг дунд-урт хугацаанд хөгжүүлэх төсвийг бий болгох.	урт хугацааны чиглэлтэй болно. ● Бизнесээ өргөжүүлэх боломж руу хөтөлдөг проактив хандлагатай болно. ● Ёс зүй, тогтвортой байдлын асуудлуудаа бизнесээ өргөжүүлэхдээ анхаардаг болно.		● Цахим худалдаа
2.7 Богино хугацаанаас дээш төлөвлөлт (гүнзгий)	● Бизнесийн санхүүжилтийн ирээдүйн төлөвлөлттэй холбоотой санхүүгийн ухагдахуун ба зарчмууд (нийлмэл хүү гэх мэт)-ын талаар ойлголттой болно. ● Бизнесийн санхүүжилтийн ирээдүйн төлөвлөлтийн гүйцэтгэлийн үзүүлэлтүүд болон санхүүгийн харьцаануудын талаар ойлголттой болно. ● Бизнесээ өргөжүүлэхийн тулд төлөх ёстой болох зардлууд	● Бизнесээ өргөжүүлэх шалтгаан, боломжуудыг судлах (үйлчлүүлэгчийн хэрэгцээ шаардлагаар эсвэл өрсөлдөх чадвараа хадгалахын тулд). ● Тодорхой хөрөнгө оруулалт нь өөрийн бизнест илүү ашигтай болохыг тодорхойлох хөрөнгө оруулалтын анализ хийх. ● Бизнесээ гарах стратегийн хэлбэрүүдийг урьдчилан үнэлэх, шаардлагатай	● Бизнесээс гарах стратегийг урт хугацаагаар урьдчилан хардаг болно.	● 3 болон 4;	● Төсөв, төлөвлөгөө (урт хугацааны) ● Хөрөнгө оруулалтын төлөвлөлт ● Цахим худалдаа

	(шинэ тоног төхөөрөмж, нэмэлт ажилтан, шинэ лиценз, шинэ байршил гэх мэт)-ын талаар үндсэн ойлголттой болно. • Бизнесийн өсөлтийг санхүүжүүлэх олон хувилбарын давуу ба сул талуудын талаар ойлголттой болно. • Ажилтан авах, хөдөлмөрийн хуулийн шаардлагуудыг биелүүлэхэд санхүүгийн талаас учруулах нөлөөний талаар ойлголттой болно. • Бизнес зогсох, өмчлөлийн хэлбэр өөрчлөгдөх, шилжүүлэх (гэр бүлийн гишүүн, ажилтан, удирдлага, гадаадын байгууллага гэх мэт бусад этгээдэд шилжүүлэх, зарах) нөхцөлийг тооцоолж боловсруулсан стратегийн хувь хүний болон бизнесийн санхүүд үзүүлэх нөлөөний талаар ойлголттой болно. • Дампуурлын хувь хүний болон бизнесийн санхүүгийн хувьд үзүүлэх нөлөөний талаар ойлголттой болно. • Бизнесийг зарах буюу өвлүүлэх зорилгоор зах зээлийн ханшийг нь тогтоох.	тохиолдолд мэргэжлийн зөвлөхийн тусламж авах. • Бизнесээ хаах, шилжүүлэх, зарах, залгамжлуулах талаар урьдчилан төлөвлөх. • Бизнесээ хаах, шилжүүлэх тохиолдолд авлагаа цуглуулах, бараа, бизнесийн хөрөнгөө зарах, үлдэгдэл зээлээ барагдуулах, бизнесийнхээ үнэлгээг тогтоох болон татвар, цалин, тэтгэврийн асуудлуудаа шийдвэрлэх гэх мэтээр бэлтгэл ажлуудаа хангах.		

3. Эрсдэл ба даатгал	Мэдээлэл, мэдлэг, ойлголт	Ур чадвар болон зан төлөв	Хандлага	Тэргүүлэх чиглэл (зорилтот бүлэг)	Сэдэв
3.1 Хувь хүний эрсдэл ба даатгал (үндсэн)	• Бизнес эрхлэгч/эзэн тэтгэвэрт гарах, эрүүл мэндийн халамж шаардлагатай болох үед шаардлагатай зардлын талаар ойлголттой болно.	• Эрүүл мэндийн зардал болон тэтгэврийн зардлыг даатгалаар шийдэхэд хангалттай эсэх, шаардлагатай бол нэмэлт зүйлсийг шийдвэрлэх. • Бизнес эрхлэгч/эзний амьдралыг даатгах боломжуудыг судлах.	• Бизнес эрхлэгч/эзний эрүүл мэнд, тэтгэврийн даатгалын хэрэгцээнд проактив байдлаар ханддаг болно.	• 1, 2, 3 болон 4;	• Монгол Улсад байдаг даатгалын танилцуулга
3.2 Бизнесийн эрсдэл ба даатгал (үндсэн)	• Түр зуурын алдагдал, орлого буурах, хулгай/алдагдал/гэмтэл, өвчин, бизнес эрхлэгч/эзэн нас барах, гуравдагч талд хохирол учруулах гэх мэт бэлэн мөнгөний урсгал, бизнесийн ерөнхий үйл ажиллагаанд эрсдэл учруулж болзошгүй зүйлсийн талаар мэдлэгтэй болно.	• Бизнесийн гэнэтийн зардлуудаа төлөх төлөвлөгөөтэй байх.	• Тодорхой түвшний (хяналттай) эрсдэл хүлээхэд бэлэн болно. • Тодорхой бус байдал, ухралт, түр зуурын амжилтгүй байдалд бэлтгэлтэй болно.	• 1, 2, 3 болон 4;	• Монгол Улсад байдаг даатгалын танилцуулга • Эрсдэлийн удирдлага ба бизнесийн тасралтгүй байдлын төлөвлөлт (үндсэн)

3.3	Бизнесийн эрсдэл ба даатгал (гүнзгий)	• Бизнесийн зарим эрсдэлээс сэргийлэхийн тулд даатгалыг хэрхэн ашиглах, хуульд заасан даатгалын шаардлагуудын талаар ойлголттой болно. • Даатгалаас гадна, эрсдэлийг бууруулахад ашиглаж болох зарим аргуудын талаар ойлголттой болно. • Өөр өөр цаг үед бизнесийн санхүүд нөлөөлж болзошгүй эрсдэлүүдийг тодорхойлдог болно. • Урт хугацаанд бизнес өргөжих, тогтвортой байхад нөлөөлж болзошгүй хүчин зүйл, эрсдэлүүдийн талаар ойлголттой болно. • Гэнэтийн нөхцөл байдалд зориулан хэтэрхий их нөөцийг хадгалах нь бизнесийн хөгжил, өсөлтөнд сөргөөр нөлөөлж болзошгүй талаар ойлголттой болно.	• Өөр өөр нөхцөл байдлыг харгалзсан, гэнэтийн үйл явдлуудад төлөвлөсөн, “хамгийн муу хувилбар”-ыг харгалзан үзсэн болзошгүй тохиолдлын төлөвлөгөө боловсруулах. • Бизнесээ явуулахад шаардлагатай гол тоног төхөөрөмж, хөрөнгийг даатгуулах; сонгосон даатгал нь хангалттай байгаа эсэхийг тогтмол үнэлэх. • Гэнэтийн нөхцөл байдал, ашиг орлого буурсан үед бизнесээ явуулахад хангалттай хөрөнгийг хадгалах. • Орлогын эх үүсвэрүүдээ олон болгох (олон харилцагч, бүтээгдэхүүн, байршил гэх мэт). • Хэрэглэгчээс гомдол гарах, бизнесийн нэр хүнд унах зэргээс гарах санхүүгийн хор уршгийг тооцоолох. • Валютын ханшийн өөрчлөлтийг давж гарах чадвартай байх. • Шинэ зах зээлийн судлах гэх мэт бизнесээ өргөжүүлэхэд тулгарах эрсдэлийг бууруулах алхмуудыг тооцох.	• Өөрчлөлтийг удирдах тэвчээр, чадвартай болно. • Гадаадын болон бизнесийн нөхцөл байдал өөрчлөгдөхөд уян хатан, зохицох чадвартай болно.	• 3, 4;	• Эрсдэлийн үнэлгээ ба удирдлага • Эрсдэлийн удирдлага ба бизнесийн тасралтгүй байдлын төлөвлөлт • Монгол Улсад байдаг даатгалын танилцуулга

4. Санхүүгийн орчин	Мэдээлэл, мэдлэг, ойлголт	Ур чадвар болон зан төлөв	Хандлага	Тэргүүл эх чиглэл (зорилт от бүлэг)	Сэдэв
4.1 Гадаадын нөлөөллүүд (үндсэн)	• Гадаад хүчин зүйлүүд (орон нутгийн зах зээл, өрсөлдөгчид гэх мэт) нь бизнест нөлөөлж болзошгүй бөгөөд бизнес нь өөрөө орон нутгийн амьдралд нөлөөлж болзошгүй талаар ойлголттой болно.	• Бизнест нөлөөлж болзошгүй үйл явдлуудын мэдээг анхаарах.	• Бизнест нөлөөлж болзошгүй мэдээ, мэдээллийг байнга дагадаг болно.	• 1 болон 2	• Төсөв, төлөвлөгөө (үндсэн)
4.2 Гадаадын нөлөөллүүд (гүнзгий)	• Эдийн засаг болон санхүүгийн голлох тоглогч нарын гүйцэтгэдэг үүргийн талаар ойлголттой болно. • Макро эдийн засгийн үндсэн үзүүлэлтүүд болон тэдгээрийн хоорондын уялдааны талаар ойлголттой болно. • Understanding how changes in the economic and financial landscape – such as inflation, recession, changes in benefits and taxation – can affect the businessИнфляц, эдийн засгийн хямрал, нийгмийн халамж, татварын өөрчлөлт зэрэг эдийн засаг, санхүүгийн орчны	• Бизнест нөлөөлж болзошгүй макро эдийн засгийн гол үзүүлэлтүүд болон хуулийн орчны өөрчлөлтийг судлах. • Бизнесийн шийдвэрийн орон нутаг, эдийн засаг, нийгэм болон орчинд үзүүлж болзошгүй нөлөөллийг бууруулах. • Бизнесээ хөгжүүлэх стратегийн хараагаа тодорхойлохдоо тулд эдийн засаг, санхүүгийн орчны мэдээллийг ашиглах. • Бизнесийн төлөвлөгөөгөө өөрчлөгдөж буй эдийн засаг,	• Бизнесийн шийдвэрийн үр дагаврыг илүү өргөн цар хүрээнд харж, үнэлдэг болно. • Эдийн засаг, санхүүгийн орчинд гарч буй өөрчлөлтүүдийн давуу талыг ашиглахдаа проактив хандлагатай байж, бизнесээ өргөжүүлэхэд	• 3 болон 4;	• Төсөв, төлөвлөгөө (дунд, урт хугацааны)

	өөрчлөлт нь бизнест хэрхэн нөлөөлдөг талаар ойлголттой болно. ● Бизнесийн шийдвэр нь орон нутаг, эдийн засаг, нийгэм болон бизнесийн орчинд ямар нөлөө үзүүлдэг талаар ойлголттой болно.	санхүүгийн нөхцөл байдалд тохируулах.	ашигладаг болно.		
4.3 БЖДҮ-үүдийн санхүүг хамгаалах (үндсэн)	● Албан бус, зохицуулалтгүй санхүүгийн бүтээгдэхүүн (bitcoin гэх мэт), үйлчилгээ (хувиараа мөнгө зээлэх гэх мэт) хүлээх эрсдэлийн талаар ойлголттой болно. ● БЖДҮ-ийн хэрэглэгчийн хамгаалах чиглэлээр санхүүгийн зохицуулагчдын гүйцэтгэх үүргийн талаар үндсэн ойлголттой болно.	● Бизнесийн өгөгдөл, санхүүгийн мэдээллийн аюулгүй байдлыг хангах. ● Санхүүгийн нийтлэг гэмт хэрэг, залилан, луйврын талаар мэдээлэлтэй байх, аль болох урьдчилан сэргийлэх.	● Санхүүгийн гэмт хэргийн эсрэг тууштай тэмцэж, бизнесийнхээ аюулгүй байдлыг хангадаг байна.	● 1 болон 2	● Орлого, зарлагаа хянах ● Санхүүгийн үндсэн бүтээгдэхүүн үүдийн ойлголт ● Ямар бүтээгдэхүүн ашиглах, ашиглахгүйг ойлгодог болох ● Санхүүгийн байгууллагатай хэрхэн харилцах вэ? ● Гол асуудлуудаар мэдээллийн товхимол гаргах ● Хэрэглэгч/бизнесийг

					хамгаалах талаар мэдээлэл өгөх ● Цахим худалдааны үндсэн ойлголт, цахим аюулгүй байдал
4.4 БЖДҮ-үүдийн санхүүг хамгаалах (гүнзгий)	● БЖДҮ-ийн хэрэглэгчийн хамгаалах чиглэлээр санхүүгийн зохицуулагчдын гүйцэтгэх үүргийн талаар үндсэн ойлголттой болно. ● Санхүүгийн зах зээлд бизнесүүдийн эдлэх эрх (санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлэгч нь харилцагчтай шударга, ил тод харилцах, найдвартай үйлчилгээ үзүүлэх, хэрэглэгчийн өгөгдлийн аюулгүй байдлыг хангах гэх мэт)-ийн талаар мэддэг болох. ● Санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлэгчидтэй маргаан гарах, гомдол гаргах тохиолдолд шийдвэрлэх механизмын талаар үндсэн мэдлэгтэй болно.	● Санхүүгийн нийтлэг гэмт хэрэг, залилан, луйврын талаар мэдээлэлтэй байх, аль болох урьдчилан сэргийлэх. ● Бизнесээ технологи ашигласан луйвраас хамгаалах кибер аюулгүй байдлын арга хэмжээнүүдийг авах. ● Зээлийн зэрэглэлээ шалгах зэргээр бизнес санхүүгийн гэмт хэрэгт өртөөгүй болохыг бататгах. ● Санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлэгч нь холбогдох дүрэм журмын дагуу ажилладаг болохыг шалгах. ● Санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлэгчийн талаар гомдол гаргах, шийдүүлэх.	● Бизнесийнхээ өгөгдлийн технологи ашигласан луйвар, залилангаас хамгаалдаг болно. ● Шаардлагатай тохиолдолд санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлэгчид гомдол гаргаж, шийдүүлдэг болно.	● 3 болон 4;	● Гол асуудлуудаар мэдээллийн товхимол гаргах ● Хэрэглэгч/бизнесийг хамгаалах талаар мэдээлэл өгөх ● Цахим худалдааны үндсэн ойлголт, цахим аюулгүй байдал

4.5 Санхүүгийн мэдээлэл, боловсрол ба зөвлөгөө (үндсэн)	● Өөрийн бизнесийн санхүүгийн мэдлэг ба ур чадварын зөрүүний талаар үндсэн мэдлэгтэй болно. ● Санхүүгийн мэдээллийн бүх эх сурвалж нь баталгаатай, өндөр чанартай, бусдын эрх ашгаас ангид биш байдаг талаар ойлголттой болно.	● Найдвартай, бусдын эрх ашиг тусаагүй, өндөр чанартай санхүүгийн мэдээллийг ялгах.	● Олон эх сурвалжаас суралцахад бэлэн болно.	● 1, 2 болон 3	● Сургалтын хуваарийг санхүүгийн боловсролын дэд веб хуудас ашиглан тараах ● Дэд веб хуудсыг бусад мэдээллийг тараахад ашиглах. ● Товхимол, сургалт зэргийг ашиглан мэдээлэл өгөх (төсөв, оролцогч талын оролцооноос хамаарна) ● Мэдээлэл түгээх бусад үйл ажиллагаа
4.6 Санхүүгийн мэдээлэл, боловсрол ба	● Бизнесийн санхүүгийн мэдлэг, ур чадвараа дээшлүүлэх боломжууд, санхүүгийн зөвлөгөө, багш авах гэх мэт боломжууд, тэдгээрийн	● Бизнесийн санхүүгийн мэдлэг, чадварын дутуугаа бие даан судлах, боловсролын хөтөлбөрт хамрагдах, багш	● Бизнестэйгээ холбоотой мэдлэг, ур чадвар дутагдахад	● 3, 4	● Сургалтын хуваарийг санхүүгийн боловсролын дэд веб

зөвлөгөө (гүнзгий	зардлын талаар мэдлэгтэй болно. ● Бизнесийн инкубаторт нэгдэж, бизнесийн санхүүгийн удирдлагын чиглэлээр тусламж авах боломжуудын талаар мэдлэгтэй болно. ● Санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлдэг БЖДҮ-үүдийн талаар мэдлэгтэй болно.	авах болон арга хэлбэрээр сайжруулдаг байх. ● Мэргэжлийн бизнес, хууль эсвэл санхүүгийн зөвлөхийн туслалцаа хэрэгтэй байгааг хүлээн зөвшөөрч, авч чаддаг. ● Бизнесийнхээ ажилтнуудын санхүүгийн боловсролыг дэмждэг. ● Даатгуулах гэж буй боломжит зээлдэгч/харилцагч эсвэл бизнесийг үнэлэх. ● Санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлдэг БЖДҮ-тэй холбоотой дүрэм, журмуудыг мэддэг.	зөрүүг арилгах хүсэл эрмэлзэлтэй болно.	хуудас ашиглан тараах ● Товхимол, сургалт зэргийг ашиглан мэдээлэл өгөх (төсөв, оролцогч талын оролцооноос хамаарна) ● Мэдээлэл түгээх бусад үйл ажиллагаа ● Бүх БЖДҮ-үүдэд зориулсан сургалт мөн санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлдэг БЖДҮ-үүдэд зориулсан сургалт